

ההרתעה הישראלית ומתקפת ה-7 באוקטובר

אמיר לופוביץ

אוניברסיטת תל אביב

אסטרטגיית ההרתעה מהווה מזה מספר עשורים נדבך חשוב בתפיסת הביטחון של ישראל. מתקפת ה-7 באוקטובר מעלה לדיון מספר שאלות ואתגרים הנוגעים לא רק לאפקטיביות של אסטרטגיה זו אלא גם להישענות הרבה של ישראל עליה. המאמר מבקש לנתח את כישלון ההרתעה ויותר מכך – את השאלה מדוע ישראל שמה את יהבה על אסטרטגיית ההרתעה כלפי חמאס, למרות שכלל לא ברור שאסטרטגיה זו אפקטיבית אל מול האוימים שארגון זה מציב. למרות שבשנים האחרונות היו מספר אינדיקציות להשפעה המוגבלת של האיום ההרתעתי של ישראל על התנהגות חמאס, ובראשן סבבי אלימות חוזרים ואף גידול בהיקף האלימות מסבב לסבב, אסטרטגיית ההרתעה נותרה נדבך מרכזי בהתמודדותה של ישראל עם חמאס.

מילות מפתח: הרתעה, חמאס, ישראל, מתקפת ה-7 באוקטובר

מבוא

גורמים הייתה השפעה מכרעת על ההחלטה בדבר עיתוי ההתקפה, ובראשם הציפייה של חמאס להרעה בסטטוס קוו עבורם עם התקדמות תהליך הנורמליזציה של ישראל עם מדינות האזור, ובראשן ערב הסעודית, תוך זניחת הנושא הפלסטיני. במובן זה וכפי שארחיב בהמשך, חוקרים הצביעו על כך שהרתעה מושפעת לא רק מהיכולת של המאתגר הפוטנציאלי – השחקן שאותו מנסה המגן (השחקן המרטיע) להניא מביצוע הפעולה הלא רצויה – להצליח בהשגת יעדיו (הרתעה על ידי מניעה, למשל Snyder, 1959) ולא רק מהמחיר שישלם המאתגר בתגובת התגמול שיספוג (הרתעה על ידי איום בענישה, למשל Morgan, 2003, p. 15-20), אלא גם ממידת שביעות הרצון של המאתגר מהסטטוס קוו הקיים (למשל Huth & Russett, 1990, p. 469-470). אולם למרות חשיבותם של אתגרים אלה, נקודת המוקד של המאמר עוסקת באתגר נוסף: אם יש מגבלות כה גדולות על היכולת להרתיע את חמאס, כיצד קרה שישראל נשענה באופן כה נרחב על אסטרטגיה זו? התשובה שאני מציע לשאלה זו מבוססת על הטענה כי לאורך השנים אימצה ישראל זהות של שחקן מרטיע, הרואה את תפקידו בזירה הבינלאומית במונחים של הרתעה שאותה עליו להפעיל. בדרך זו השחקן המרטיע יכול לחוש שהוא נוקט צעדים אקטיביים להשגת ביטחון, ובו בזמן מבקש להימנע מהפעלת אלימות (Lupovici, 2016). ואולם כאשר שחקן כזה נתון להתקפה אלימה

ההתקפה הברוטלית של חמאס ב-7 באוקטובר העלתה לדיון מגוון סוגיות אסטרטגיות, וביניהן שאלות לגבי אסטרטגיית ההרתעה וההישענות של ישראל עליה. בין היתר, קיימת כתיבה ענפה בעשורים האחרונים בשאלת האפשרות להרתיע ארגוני טרור. הגם שהספרות הראשונית בנושא שהתפתחה בשנות ה-90 הטילה ספק בדבר האפשרות של הרתעת ארגונים אלה (למשל Bowen, 2004, p. 55; Davis & Jenkins, 2002, p. 4-5), במשך השנים הצביעו חוקרים על מגוון גורמים ודרכים שעשויים להגביר את האפקטיביות של האיום המרטיע כלפיהם (למשל Almog, 2004; Gearson, 2004; Trager & Zagorcheva, 2005, 2012). מנקודת מבט זו מעוררת ההתקפה הנרחבת של חמאס על ישראל מספר אתגרים מחקריים שכן לכאורה הרתעה אמורה הייתה לרסן את פעילות הארגון, שבהיותו ארגון טרור לאומי הוא שואף להשיג לגיטימציה בינלאומית. בשונה מארגוני טרור אחרים, חמאס הוא גם ארגון טריטוריאלי השולט באוכלוסייה ספציפית ולכן רגיש יותר לכאורה לאיומי הרתעה, בהשוואה לארגונים שאין להם מאפיינים אלה ובשל כך הם חסרי נכסים משמעותיים שניתן לאיים עליהם.

אומנם מוקדם עדיין לקבוע בוודאות את הסיבות לכישלון ההרתעה, ויש המטילים ספק ביכולת להרתיע ארגון טרור כמו חמאס, אבל ניתן להעריך כי למספר

אמצעים אפקטיביים להעברת יכולת זו לשטח האויב, למשל על גבי מטוסים או טילים. שנית, נטען כי האיום של המגן צריך להיות אמין, כלומר שהמגן יהיה נכון לעשות שימוש ביכולות שברשותו בעת הצורך כדי לגבות את המחיר מהמאתגר הפוטנציאלי. שלישי, על המגן לתקשר למאתגר הפוטנציאלי את יכולותיו ואת נכונותו להשתמש בהן, כדי שלמאתגר יהיה ברור שישלם מחיר בעקבות ביצוע הפעולה שהשחקן המגן מנסה למנוע (למשל Morgan, 2003, p. 15-20).

כיוון מחקרי זה – היכולת להפעיל הרתעה מוצלחת – הדריך את החוקרים שעוסקים בהרתעת ארגוני טרור. הספרות המחקרית נטתה להמעיט ביכולת להרתיע ארגוני טרור וביכולת היישום של התנאים להצלחתה של הרתעה כלפיהם. חוקרים הצביעו על מספר גורמים המגבילים את יכולת ההרתעה כלפי ארגונים אלה. ראשית, ברמה הבסיסית ביותר מטרתם של ארגוני טרור היא לשנות את הסטטוס קוו, בעוד שאסטרטגיה של הרתעה נועדה לשמר את הסטטוס קוו (Lupovici, 2010, p. 708, 718), ולכן ברור שיהיה קשה לבסס הרתעה לאורך זמן עם שחקנים אלה, אשר נשענים על מטרות מקסימליסטיות (דתיות, אידיאולוגיות) (Bowen, 2004, p. 55; Davis & Jenkins, 2002, p. 4-5, 62-63; Ganor 2005, p. 65). ארגוני הטרור הופכים את מאזן האינטרסים לכזה הנוטה לטובתם ומבטא קושי בהשגת הרתעה אמינה. בעיות אלה אף מוחרפות עקב הקושי בתקשורת עם ארגונים אלה, שאינם תמיד ניתנים לזיהוי (Paul, 2005, p. 55), ועקב הקושי למצוא מטרות ערך שניתן לפגוע בהן כך שייגבה מחיר גבוה מארגון הטרור ומראשו. זאת ועוד, עקב צרכים פוליטיים שונים שחקנים אלה עשויים אף לרצות בתגובת התגמול (Adler, 2010; Freedman, 2004, p. 122; Löwenheim, 2007, p. 179-180; Paul, 2005, p. 55), ועל כן איום בתגובת תגמול, חריפה ואמינה ככל שתהיה, עשוי להיות בלתי מספק לצורך הנאת השחקנים הללו מפעולה.

עם זאת, מספר חוקרים טענו כי הרתעת ארגוני טרור אינה בלתי אפשרית. בניגוד לטענה כי ארגונים אלה אינם רציונליים (Davis & Jenkins, 2002, p. 5; Ganor, 2005, p. 74; Payne, 2001, p. 7-11; Lebovic, 2007, p. 93-94; Trager & Zagorcheva, 2005, p. 105-115), אין זה כמובן מבטיח שהרתעה תעבוד, שכן עשויים להיות פערים עמוקים מבחינת נכונותם של ארגוני טרור לציית לכללים ולנורמות בינלאומיות, אולם אינדיקציות שלפיהן ארגוני טרור הם שחקנים רציונליים מאפשרות לדחות טענות קטגוריות על כך שלא ניתן להרתיע שחקנים אלה, שכן רציונליות היא תנאי בסיסי להצלחת הרתעה

משמעותית, האתגר הוא לא רק לביטחון הפיזי של אותו שחקן אלא גם איום על זהותו (כשחקן מרתיע) ועל יכולתו לספר באופן עקבי את הסיפור של היותו שחקן מרתיע. זאת ועוד, טענתי היא כי ההסברים לשני סוגי האתגרים הללו משלימים זה את זה. ההישענות הרבה של ישראל על אסטרטגיית ההרתעה נובעת במידה רבה מזהות ההרתעה הישראלית, אשר משפיעה על הפרשנות של אירועים ומגבילה את אופי התגובה להם. ואולם מצב זה הביא לכך שהיה נוח לראות כיצד פועלת ההרתעה, ובהתאם לספר את הסיפור שלפיו חמאס מורתע. אבל סיפור זה, שהקשר שלו למציאות היה רופף, שימש למעשה הצדקה להמשך התקדמות במסלול הנורמליזציה עם מדינות ערב מבלי להביא בחשבון את ההשלכות עבור הפלסטינים, שכן חמאס מורתע ולכן אין ממש ביכולתו לפעול ולגרום נזק משמעותי לישראל או לתהליך.

המשך המאמר בנוי כך: בחלק הראשון מוצגת סקירת ספרות העוסקת בקשר בין הרתעה לארגוני טרור ונערך דיון בגורמים שונים שעשויים להשפיע על הצלחה או על כישלון ההרתעה כלפי שחקנים אלו. החלק השני דן בהרתעת חמאס – הפעלת אסטרטגיית ההרתעה אומנם זכתה לבולטות בהתמודדות עם הארגון אך היא כשלה. בהקשר זה מובא דיון באתגרים המחקריים הנוגעים לכישלון זה ובסיבות להשפעה המוגבלת של ההרתעה הישראלית כלפי חמאס. החלק השלישי עוסק באתגר המחקרי המרכזי, והוא הסיבות להישענותה של ישראל על אסטרטגיית ההרתעה חרף ההשפעה המוגבלת של אסטרטגיה זו לאורך השנים על ריסון התנהגותו של חמאס. לטענתי יש לזהות ההרתעה הישראלית חלק מרכזי בעיצוב אסטרטגיית ההרתעה אל מול חמאס ועל האופן שבו היא הופעלה. הסיכום מציע מספר כיווני המשך והשלכות הנובעות מטענות אלה – על הצורך בחשיבה מחודשת על מקומה של ההרתעה בתפיסת הביטחון של ישראל ובהתאמה טובה יותר של אסטרטגיה זו למציאות האסטרטגית והפוליטית הבינלאומית.

הרתעה וטרור

קיימת הסכמה רחבה בין החוקרים כי כדי שאסטרטגיית ההרתעה (על ידי איום בענישה) תהיה מוצלחת – כלומר תניא את המאתגר הפוטנציאלי מפגיעה בשחקן המגן – נדרשים שלושה תנאים מרכזיים: הראשון, על המגן להיות בעל יכולות המאפשרות לו לגבות מחיר מהמאתגר הפוטנציאלי, כלומר להפעיל תגובת תגמול שתגבה מחיר יקר. לשם כך נדרשות לא רק יכולות ליצירת נזק אלא גם אמצעים להעברתן. למשל יכולת גרעין אינה מספיקה להשגת הרתעה גרעינית, אלא נדרשים גם

על החשש מנזק שייגרם בעקבות ביצוע הפעולה, הרתעה על ידי מניעה מבוססת על החשש מכישלון (Wilner & Wenger, 2021, p. 7).¹ אומנם בהשוואה לספרות המחקר העצומה העוסקת בהרתעה על ידי איום בענישה, הספרות העוסקת בהרתעה על ידי מניעה לא זכתה לדיון מעמיק בתנאי היסוד להצלחה (Stein Gross & Levi, 2015, p. 411), אולם בשנים האחרונות חלה התפתחות רבה בספרות מחקר זו (Adamsky, 2021; Brantly, 2018; Lupovici, 2023; Wenger & Wilner, 2021). זאת בין היתר לאור שינויים בסביבת האיומים הבינלאומיים, ובראשם איומי טרור (לצד איומים במרחב הקיברנטי), אשר הביאו להרחבה ולהעמקת המחקר על אסטרטגיה זו (Wenger & Wilner, 2021, p. 4-5).

חוקרים שעסקו בהרתעה על ידי מניעה הציעו גם דרכים אפשריות להרתעת טרור, אשר מבוססות על מניעת ההצלחה של ארגונים אלה. חלק מהמחקרים עסקו במניעה צבאית דרך שלילת האפשרות להצלחה, למשל בעזרת אמצעי הגנה ומכשולים פיזיים, בין על ידי שימוש ישיר בהם ובין באמצעות סיוע של שחקנים חיצוניים (Brantly, 2018, p. 35; Mezzell, 2019; Mitchell, 2015, p. 124-125; Trager & Zagorcheva, 2005). כך למשל טען ג'ון סויר (Sawyer) כי תקשורת של השחקן המגן לגבי מהלכים שנקטו לחיזוק ההגנה על מטרות שאותן עשוי המארג לתקוף מאפשרת להעביר ליריב את המסר כי עליו לאמץ טקטיקות חדשות, ואלו עשויות להגדיל את העלויות או את חוסר הוודאות של המארג לגבי אפשרותו להצליח (Sawyer, 2021, p. 111). חוקרים אף הצביעו על ההשפעה לאורך זמן של מהלכים אלה באמצעות יצירת הרתעה מצטברת על ידי מניעה (Kirchofer, 2017), המבוססת על הצלחות הגנתיות הגורמות לכישלונות חוזרים של המארג (Sawyer, 2021, p. 111; Wilner, 2021, p. 50-51).

חוקרים אחרים הצביעו על מנגנונים המבוססים על היבטים חברתיים לחיזוק הרתעה כנגד איומי טרור – הן באמצעות חיזוק העמידות של החברה הניצבת בפני איומי הטרור, אשר תבהיר למארג כי לא יוכל להשיג את מטרותיו (Gearson, 2012, p. 191), והן דרך דה-לגיטימציה של ארגון הטרור ופעולותיו (Adler, 2010, p. 219; Gearson, 2012, p. 183; Stein Gross & Levi, 2015). כפי שטוען אלכס וילנר, "המטרה היא להפחית את הסיכוי של המארג להשיג את יעדיו, וזאת באמצעות תקיפת הלגיטימציה של האמונות המנחות את התנהגותו" (Wilner, 2011, p. 26). האסטרטגיה נועדה להשפיע על תפיסת ההצלחה הצפויה של המארג ובפרט על יכולתו לתרגם את ההתקפה להישג פוליטי (Wilner, 2011, p. 27). במובן זה דה-לגיטימציה

(למשל Trager & Zagorcheva, 2005, p. 96-105). יתרה מכך, מספר חוקרים אף הציעו דרכים שעשויות לאפשר הרתעה כלפי ארגוני טרור. ראשית, יש להבחין בין סוגי השחקנים השונים הלוקחים חלק בהוצאה לפועל של התקפות טרור, ולהפעיל אל מול כל סוג את האיומים המתאימים לו, למשל כנגד הפעילים עצמם, נגד מנהיגים בארגוני טרור (Almog, 2004, p. 513-14), נגד מדינות המארחות ארגוני טרור ונגד מדינות המסייעות להם (Ganor, 2005, p. 81-82; Press-Barnathan, 2004, p. 201). חוקרים גם טענו כי אפשר להתבסס על מגוון אמצעים ובכללם כוחות אכיפת החוק, כוחות צבא ואף כלים מהמשפט הבינלאומי (Ganor, 2005, p. 67; Weatley & Hayes, 1996, p. 13, 19-20). חוקרים אחדים הציעו את האסטרטגיה של 'הרתעה תפורה' (tailored deterrence) כלפי ארגוני טרור, אשר מחייבת היכרות קרובה של המגן עם המארג הפוטנציאלי ותרבותו על מנת להתאים את "חליפת האיומים" לנקודות התורפה של המארג (Lantis, 2009, p. 476-478).

עוד נטען כי הרתעה כלפי שחקנים לא-מדינתיים כמו ארגוני טרור אינה בינארית, כמו למשל הרתעה גרעינית, שעל בסיסה התפתחה ספרות ההרתעה ואשר יוצרת חלוקה ברורה בין הצלחת הרתעה לכישלון הרתעה. כאשר מדובר בהרתעה כלפי טרור המטרה עשויה להיות מוגבלת, למשל לדחות את הפעולה, לצמצמה או לשנות את ייעודה (Rid, 2012). במובן זה, בעוד שלא ניתן לקבל כישלון של הרתעה גרעינית עקב המחיר העצום שלה, הרתעה קונוונציונלית וביחוד הרתעה כלפי ארגוני טרור עשויה להיות מוצלחת, גם אם באופן חלקי. גישה זו, כפי שארחיב בהמשך, אף זכתה לאחיזה רבה בתפיסה הישראלית. בדומה לכך זכתה לתמיכה הטענה כי הרתעה – גם כלפי ארגוני טרור – יכולה להיות מצטברת, וארגונים אלה יכולים ללמוד לאורך זמן מהו המחיר שיהיה עליהם לשלם במקרה שיארגרו את הסטטוס קוו (Almog, 2004).

נוסף על כך, בשנים האחרונות וכחלק מהתפתחות המחקר על הרתעה על ידי מניעה, הוצעו מספר דרכים להרתעת טרור המבוססות על אסטרטגיה זו. את ההבחנה בין הרתעה על ידי איום בענישה להרתעה על ידי מניעה הציע ג'ון סניידר (Snyder) כבר בסוף שנות ה-50 של המאה הקודמת. הרתעה על ידי איום בענישה מתמקדת במחיר שייגרם למארג בעקבות תגובת תגמול, בעוד שאסטרטגיה של הרתעה על ידי מניעה מבוססת על איום שלפיו המארג לא יצליח להשיג את יעדיו (Snyder, 1959). במילים אחרות, בעוד שאסטרטגיה של הרתעה על ידי איום בענישה מבוססת

לא רק שהוצגו הצהרות כי מטרת כל אחד מן הסבבים היא השגת הרתעה, אלא גם עם סיום כל סבב הוצהר שההרתעה הושגה (או "שוקמה") וחמאס מורתע.

החומות. סבבי לחימה אלה נועדו בין היתר ליצור הרתעה מצטברת על ידי הבהרת הנחישות של ישראל לפעול וגביית מחירים מחמאס תוך פגיעה בנכסים שונים של הארגון. במילים אחרות, בישראל התפתחה "פרדיגמת הרתעה" שהניחה כי כל סבב הוא חלק ממהלך של הרתעה מצטברת (בידן ואדמסקי, 2014; ידעי ואורטל, 2013; Lupovici, 2016). לא רק שהוצגו הצהרות כי מטרת כל אחד מן הסבבים היא השגת הרתעה, אלא גם עם סיום כל סבב הוצהר שההרתעה הושגה (או "שוקמה") וחמאס מורתע. כפי שמוצג בהמשך, הגם שהלוגיקה הזו פגומה, היא מדגימה בפועל כיצד הרתעה באמצעות איום בענישה, ולמעשה גם בהפעלת אמצעי ענישה להרתעה עתידית, הייתה מאפיין מרכזי באסטרטגיה של ישראל מול חמאס. לדוגמה, עם תחילת מבצע שומר החומות במאי 2021 הצהיר נתניהו כי "חמאס והג'יהאד האסלאמי שילמו וישלמו מחיר כבד מאוד על התוקפנות שלהם. דמם בראשם" (כאן חדשות, 2021). המטרה בהצהרה זו הייתה להדגים את המחיר הכרוך באתגור ישראל על מנת ליצור הרתעה מפני סבב לחימה נוסף. שנתיים לאחר מכן, כאשר חמאס לא הצטרף להתקפות של הג'יהאד האסלאמי, נתניהו טען כי זו בדיוק התוצאה של המחיר ששילם הארגון בשומר החומות, כפי שהסביר בשיבת סיעת הליכוד במאי 2023:

מבצע שומר חומות [...] הנחית על החמאס את המכה הקשה ביותר בתולדותיו – השמיד את היכולת האווירית, היכולת הימית, היכולת התת-קרקעית. הדבר הזה גרם לשינוי משוואת ההרתעה ולפחות זה עובד כך שנים, שנתיים. הכוונה שלנו במבצע "מגן וחץ" הייתה לשנות את מאזן ההרתעה גם של הג'יהאד האסלאמי, והדבר הזה כמובן הביא את התוצאה שהוא הביא. לא רק בגא"פ [ג'יהאד אסלאמי פלסטיני], הכוונה שלנו לא הייתה רק לגא"פ. כל מי שבא לפגוע בנו יבין עכשיו יותר טוב את המשמעות של המילים: "דמכם בראשכם" (תאגיד השידור הישראלי, 2023).⁴

מבוא זה כל סבב לחימה נועד לכאורה לבסס את כל אחד מהתנאים להצלחת ההרתעה: ישראל ביקשה

יכולה לפגוע ביכולת הארגון להשיג תמיכה בינלאומית ואף תמיכה בקרב אוכלוסייה מקומית, המהווה מאגר משאבים חומריים עבור הארגון ותשתית פוטנציאלית של כוח אדם.²

לבסוף ראוי להדגיש כי ספרות ההרתעה מבחינה בין רמות שונות של הרתעה – בין היתר בין הרתעה כללית והרתעה מיידיית. הרתעה כללית נועדה להניא יריב מלחשוב בכלל על האפשרות של אתגור השחקן המגן. הרתעה מיידיית נוגעת לאיומי ההרתעה שמפעיל המגן – לרוב בעת משבר – שבו היריב חושב ברצינות על האפשרות של התקפה כנגד המגן (Morgan, 2003, p. 9).³ במילים אחרות, הרתעה מיידיית נדרשת כאשר הרתעה כללית נכשלת. הגם שחוקרים אחדים דחו את הרלוונטיות לאיומי טרור של הבחנה זו, שפותחה בהקשר של יחסי המעצמות במלחמה הקרה (למשל, Almog, 2004, p. 8), עשוי להיות לה ערך בהבנת ההתמודדות עם אופי האיומים השונים של ארגוני טרור.

ההרתעה הישראלית ומתקפת ה-7 באוקטובר

אף כי סוגיות רבות עתידות להתברר לגבי ההרתעה הישראלית כלפי חמאס, כבר עתה ניתן להצביע על שני מרכיבים יסודיים. ראשית, ישראל הדגישה מאוד את האסטרטגיה של הרתעה כלפי חמאס – הן הרתעה על ידי איום בענישה והן הרתעה על ידי מניעה. שנית, לנוכח תוצאות המתקפה – ובייחוד מן ההיערכות רבת השנים של חמאס בבניית היכולות, באימון הכוחות ובהיערכויות אחרות – די ברור שההרתעה הישראלית לא עבדה. לא רק שהיא לא צמצמה את היקף הפעולה ולא דחתה אותה, כפי שמספר חוקרי הרתעה מציעים ביחס לאופן שבו הרתעה יכולה לעבוד כנגד ארגוני טרור, אלא היא אף לא מנעה את תרחיש הייחוס החמור ביותר שניתן היה להעלות על הדעת לגבי אופי ההתקפה של חמאס. במילים אחרות, ניתן להצביע הן על הפעלת האסטרטגיה על ידי המגן (ישראל) והן על כישלונה, שהתבטא בהוצאה לפועל של הפעולה הבלתי רצויה מבחינת המגן על ידי המתגורר (חמאס).

הפעלת האסטרטגיה

אסטרטגיה של הרתעה הופעלה על ידי ישראל כנגד חמאס בשתי צורות עיקריות: האחת על ידי הדגשת האיום בענישה, תוך ניסיון להבהיר כי חמאס ישלם מחירים גבוהים במקרה של יצירת אתגר כבד משקל לישראל. ניסיון זה כלל הצהרות ישירות לגבי איומים כנגד חמאס וחשוב מכך – פעולות שונות במבצעים ובסבבי לחימה קודמים: עופרת יצוקה, עמוד ענן, צוק איתן, שומר

אתגרים בהסבר לכישלון אסטרטגיית ההרתעה

ההרתעה הישראלית התבססה כאמור על שני סוגים של איומים הנוגעים לנזק שייגרם ליריב במקרה של פגיעה בישראל (הרתעה על ידי איום בענישה) ולכך שחמאס לא יצליח בפעולותיו (הרתעה על ידי מניעה). לגבי הסוג השני, ההסבר לכישלון די ברור ונוגע ליכולת של חמאס להתגבר על האמצעים השונים, כמו המכשול היבשתי שאמור היה להקשות עליו לפעול, בין היתר עקב היערכות לקויה בישראל לקראת התקפה כזו, ובכלל זאת עקב שיבושים שחמאס הפעיל ופגעו ביכולת להפעיל באופן מלא את המערכות (למשל גלעד, 2023). כאשר מאתגר סבור כי המגן לא יצליח למנוע את ההתקפה כיוון שיש למאתגר פתרונות טקטיים לאמצעים השונים שמפעיל השחקן המגן, לא מפתיע שהרתעה אינה עובדת. כך גם ברור שכפיפת ברזל אינה אמצעי הרתעה אפקטיבי. הגם שהיא ממלאת את תפקידה החשוב בירוט רקטות, היא מספקת תמריצים לחמאס לאתגר את ישראל. זאת הן משום שעלות יירוט של רקטה המשוגרת מרצועת עזה לישראל גבוהה לאין שיעור מעלות שיגורה של רקטה כזו (Brantly, 2018, p. 36), והן משום שכפי שהודגם לאורך שנים, שיגור רקטות לעבר ישראל מאפשר לחמאס ליצור סטטוס קוו נוח מבחינתו, שבו הוא משגר רקטות לעבר ישראל ובכך משבש את שגרת החיים במדינה, אך מאחר שחלק גדול מהרקטות מיורטות, הנזק שהן גורמות מוגבל ועל כן אין הוא משלם על כך מחירים.⁶ כך הפתרון ההגנתי מעניק תמריץ לחמאס להשתמש באמצעים אלה, הגם שהוא ממלא תפקיד חשוב בצמצום הנזק הפוטנציאלי הנגרם מהרקטות.

אולם עיקר הכישלון ההרתעתי נוגע להרתעה על ידי איום בענישה – אסטרטגיה מרכזית שאותה הדגישה ישראל באינטראקציות שלה עם חמאס. כאמור, ישראל השקיעה מאמצים רבים בניסיון לבסס הרתעה כזו, הן בהשגת אמצעים שיאפשרו לה לאיים (ובאופן אמין) על חמאס ועל שחקנים נוספים בתגובת תגמול מכאיבה והן בניסיונות לאורך שנים להעביר מסרים כאלה בדבר יכולותיה של ישראל ונכונותה להשתמש בהם, וזאת באמצעות סבבי ההרתעה מול הארגון. העובדה שחמאס התקיף את ישראל – חרף ניסיונות אלה וחרף הצהרות של דוברים ישראלים שישאר פועלת להרתיע את חמאס ועל אף איומים ששיגרו לחמאס – מעידה על כישלון ההרתעה.

עם זאת, טענתי היא כי כישלון ההרתעה מעלה מספר אתגרים מחקרניים. לכאורה ההרתעה הייתה אמורה לעבוד שכן יחסי הכוחות בין הצדדים היו ברורים,

להבהיר לחמאס (וליריבים אחרים) מהן היכולות שלה לפעול ואת הנכונות שלה להפעיל את יכולותיה – כשכל הפעלת כוח בסבב כזה גם משמשת דרך להעברת המסר ההרתעתי, לצד ההצהרות שליוו אותו. על פי אותן הצהרות נראה כי מקבלי ההחלטות האמינו כי האיומים שלהם משפיעים על תהליכי קבלת ההחלטות של מנהיגי חמאס. כך למשל אמר צחי הנגבי, ראש המל"ל, מספר ימים לפני מתקפת ה-7 באוקטובר כי חמאס מורתע לעוד 15 שנה (וסרמן וברסקי, 2023),⁵ וזאת בעקבות הסבבים הקודמים בין ישראל לארגון. בדברים אלה ביטא הנגבי לא רק את האסטרטגיה הישראלית ואת מטרתה אלא גם את התפיסה שרווחה בישראל, כאילו אסטרטגיה זו אפקטיבית.

לצד הדגשת האסטרטגיה של הרתעה על ידי איום בענישה עברה ישראל להדגיש עוד יותר גם אסטרטגיה של הרתעה על ידי מניעה, כחלק מהישענות רבה יותר על מרכיב ההגנה בתפיסת הביטחון שלה (בידץ ואדמסקי, 2014, עמ' 22–24). זאת באמצעות הישענות על מספר אמצעי מניעה ובראשם המכשול היבשתי בגבול הרצועה והאמצעים הטכנולוגיים שנלוו לו, שנועדו למנוע פיזית את היכולת של חמאס לתקוף את ישראל ובפרט לחדור לשטחה דרך מנהרות. אמצעים אלה נועדו להבהיר לחמאס כי הוא לא יצליח לפגוע בישראל. כך למשל טען בני גנץ, שכהן כשר הביטחון עם השלמת המכשול בדצמבר 2021: "המכשול, שהוא פרויקט טכנולוגי ויצירתי ראשון במעלה, שולל מחמאס אחת מהיכולות שאותן ניסה לפתח, ומציב קיר ברזל, סנסורים ובטון, בינו לבין תושבי הדרום. הקיר הזה מעניק תחושת ביטחון אישי שתאפשר לאזור היפה הזה להמשיך לצמוח. שגרת החיים פה היא הניצחון שלנו" (זיתון וצורי, 2021).

העובדה שחמאס התקיף את ישראל – חרף ניסיונות אלה וחרף הצהרות של דוברים ישראלים שישאר פועלת להרתיע את חמאס ועל אף איומים ששיגרו לחמאס – מעידה על כישלון ההרתעה.

נוסף על המכשול היבשתי נשענה ישראל על אמצעי הגנה ומניעה נוספים, למשל כיפת ברזל. הגם שלאמצעים אלה היו מטרות הגנתיות ומניעתיות ברורות – שלילת הנזק עצמו במקרה של התקפה, ולא דווקא הנאת היריב מפעולה – הם הוצגו גם כבעלי השפעה על שיקולי חמאס לפעול בכלל (למשל, Wilner, 2021, p. 56).

וברור היה לחמאס שלישארל יש אמצעים שיכולים לגבות ממנו מחיר גבוה ושהיא מוכנה להשתמש בהם. לא רק שהמלחמה שפרצה לאחר מתקפת ה־7 באוקטובר מבהירה היבט זה, אלא גם היה ברור לחמאס כי זו תהיה התגובה הישראלית ואלה הוא נערך, בייחוד על ידי יצירת רשת עצומה של מנהרות, היערכות מבחינת מזון ואמצעים אחרים לשהייה של חודשים רבים והכנת מארבים לכוחות הישראליים הפועלים (זיתון, 2023; מן, 2023). בהקשר זה סבור החוקר מיכאל מילשטיין כי אף שיחיא סינוואר, מנהיג חמאס ברצועת עזה, שגה באופן שבו הוא תפס את החברה הישראלית, מתקפת התגובה הישראלית הייתה צפויה מבחינתו. לדברי מילשטיין, "אני מנסה להיכנס בעיקר לראש של סינוואר. אני חושב שכשמתכלים בכלל על האופן שבו הוא גם הגה את התוכנית של המתקפה וכאן אי אפשר לנתק בין המתקפה לבין סינוואר לבין האופן שבה היא גם התממשה וגם ההשלכות שלה, אני חושב שהוא אומר לעצמו שזה היה צפוי שככה ישראל תגיב" (103fm, 2023). בדומה לכך, עדויות על פי מסמכים שנתפסו במהלך המלחמה ופורסמו בידיעות אחרונות על ידי נדב איל מעלות כי "חמאס התכוון לרגע הזה. שנים. הוא הבין שתוצאת המתקפה ב־7 באוקטובר תהיה פלישה מסיבית של צה"ל לרצועה. הוא נערך לכך שהחטופים יוחזקו מתחת לאדמה. הוא צפה שהמטרה תהיה חיסול סינוואר" (איל, 2023). זאת ועוד, הגם שקיימות הערכות שונות לגבי הציפיות של חמאס והעומדים בראשו באשר לתגובה הישראלית, כפי שנדון בהמשך, נראה כי האינטרס של חמאס הוא דווקא התגובה העוצמתית של ישראל, אשר משרתת אותו במאבק על הלגיטימציה ועל דעת הקהל העולמית.

שנית, חוקרים טענו כי ארגוני טרור לאומיים, כלומר אלו המבקשים להשיג הגדרה עצמית, זקוקים ללגיטימציה בינלאומית. למשל עיישה זרקול טוענת כי ארגוני טרור לאומיים מבקשים להשיג לגיטימציה מהמערכת הווסטפולית המבוססת על הרעיון של ישויות טריטוריאליות ריבוניות, לעומת ארגוני טרור כמו אל־קאעדה, המבקשים לערער על הנורמה של הריבונות עצמה (Zarakol, 2011, p. 2330-2331). לכאורה, ארגוני טרור לאומיים המבקשים הכרה בינלאומית זקוקים לתמיכה וללגיטימציה של הקהילה הבינלאומית, ולכן אמורים לרסן את התנהגותם ולהיות רגישים יותר לאימי הרתעה. כך ארגונים כאלה נתונים במתח בין מעורבות בטרור לבין "הצורך בנרמול יחסיהם עם העולם כדי [...] להשיג דה פקטו לגיטימציה בינלאומית" (Honig & Yahel, 2019, p. 1213).

למעשה טיעונים אלה לגבי הצורך בתמיכה בינלאומית אף נקשרים לסוגיות הנוגעות להרתעה על ידי מניעה באמצעות דה־לגיטימציה. הטענה הבסיסית במחקרים אלה היא שדרך נוספת להשגת הרתעה עשויה להתבסס על שכנוע המתאגר הפוטנציאלי כי לא ישיג את יעדיו. הגם שרוב המחקרים הללו עוסקים בקשר בין לגיטימציה פנימית לבין הרתעה על ידי מניעה דרך הגבלת משאבים כספיים ואנושיים לארגון הטרור, הרעיון דומה להגבלות שהקהילה הבינלאומית יכולה להטיל על ארגוני טרור ולמנוע מהם השגת מטרה מרכזית – הכרה בינלאומית בריבונותם. כלומר אפשר להשיג הרתעה על ידי כך ששחקנים אלו יבינו כי לא יעלה בידם לתרגם

וברור היה לחמאס שלישארל יש אמצעים שיכולים לגבות ממנו מחיר גבוה ושהיא מוכנה להשתמש בהם. לא רק שהמלחמה שפרצה לאחר מתקפת ה־7 באוקטובר מבהירה היבט זה, אלא גם היה ברור לחמאס כי זו תהיה התגובה הישראלית ואלה הוא נערך, בייחוד על ידי יצירת רשת עצומה של מנהרות, היערכות מבחינת מזון ואמצעים אחרים לשהייה של חודשים רבים והכנת מארבים לכוחות הישראליים הפועלים (זיתון, 2023; מן, 2023). בהקשר זה סבור החוקר מיכאל מילשטיין כי אף שיחיא סינוואר, מנהיג חמאס ברצועת עזה, שגה באופן שבו הוא תפס את החברה הישראלית, מתקפת התגובה הישראלית הייתה צפויה מבחינתו. לדברי מילשטיין, "אני מנסה להיכנס בעיקר לראש של סינוואר. אני חושב שכשמתכלים בכלל על האופן שבו הוא גם הגה את התוכנית של המתקפה וכאן אי אפשר לנתק בין המתקפה לבין סינוואר לבין האופן שבה היא גם התממשה וגם ההשלכות שלה, אני חושב שהוא אומר לעצמו שזה היה צפוי שככה ישראל תגיב" (103fm, 2023). בדומה לכך, עדויות על פי מסמכים שנתפסו במהלך המלחמה ופורסמו בידיעות אחרונות על ידי נדב איל מעלות כי "חמאס התכוון לרגע הזה. שנים. הוא הבין שתוצאת המתקפה ב־7 באוקטובר תהיה פלישה מסיבית של צה"ל לרצועה. הוא נערך לכך שהחטופים יוחזקו מתחת לאדמה. הוא צפה שהמטרה תהיה חיסול סינוואר" (איל, 2023). זאת ועוד, הגם שקיימות הערכות שונות לגבי הציפיות של חמאס והעומדים בראשו באשר לתגובה הישראלית, כפי שנדון בהמשך, נראה כי האינטרס של חמאס הוא דווקא התגובה העוצמתית של ישראל, אשר משרתת אותו במאבק על הלגיטימציה ועל דעת הקהל העולמית.

נוסף על התנאים הבסיסיים להצלחת ההרתעה, שלכאורה היו אמורים להשפיע על התנהגות חמאס, שני גורמים נוספים אמורים היו להגביר את ההשפעה של ההרתעה הישראלית על חמאס. ראשית, חוקרים שעסקו בהרתעת ארגוני טרור הצביעו על כך שמאפיינים מדינתיים עשויים למתן את פעילות הארגונים הללו. על פי לוגיקה זו, ארגון טרור שיש לו טריטוריה שהוא שולט עליה ואזרחים שעליהם הוא אחראי עשוי להיות רגיש יותר לאימי הרתעה בהשוואה לארגון טרור שאין לו מאפיינים אלה. זאת משום שארגונים בעלי מאפיינים מדינתיים (או ארגונים סמי־מדינתיים) צריכים להשיג לגיטימציה פנימית (נווה, 2015). זאת ועוד, לטענת אורי בר־יוסף שחקנים בעלי מאפיינים מדינתיים יכולים למנוע התפרצויות ספונטניות של אלימות, אשר עלולות להוביל להסלמה, ומאפיינים מדינתיים גם יוצרים נכסים שעליהם ניתן לאיים (בר־יוסף, 1999, עמ' 27; Honig

להניא את חמאס מלחשוב בכלל על אפשרות כזו, ועל כן זהו ביטוי לכישלון של הרתעה כללית.

בהמשך לכך ניתן להצביע על כיווני הסבר הנוגעים לכישלון ההרתעה המיידית של ישראל. הסבר אחד כזה נוגע לאמינות האיום הישראלי. הגם שניתן להניח כי לא היה ספק בדבר עוצמת היכולת של ישראל והיקף הנזק שהיא יכולה לגרום לחמאס, ואף לא היה ספק שנעשו ניסיונות רבים לתקשר את ההרתעה הישראלית לחמאס בהתבטאויות ובהצהרות רבות לאורך שנים, אפשר להצביע על פגיעה באמינות האיום הישראלי. ספקות אלה הועלו על ידי גורמים שונים ואף זכו להבלטה מצד דובר צה"ל תת־אלוף דניאל הגרי, אשר הצהיר כי המוטיבציה של חמאס תתברר בתחקיר עתידי, אך "סביר להניח שהמאפיין של קרע, מוכנות של הצבא, אולי לתפיסתו (חמאס), הוא אחד מהמאפיינים שקשורים לדבר הזה" (N12, 2024). במילים אחרות, המשבר הפוליטי שאליו נקלעה ישראל בהובלתו של נתניהו פגע בהרתעה של ישראל, כפי שהזהירו אחדים ערב המלחמה (למשל זיתון, 2023א; ידלין ואבנטל, 2023).⁹ במובן זה, לא רק שהמהלכים הללו פגעו בקשב של ההנהגה הפוליטית, שהייתה עסוקה בקידום ההפיכה המשטרית, אלא המהלכים הללו גם הקשו על ביסוס ההרתעה של ישראל ועל העברת מסר הרתעתי אפקטיבי.

הסבר אחר שמאפשר להביא בחשבון הן את ההיבט של ההרתעה המיידית והן תהליכים ארוכי טווח נוגע לשינוי לרעה של הסטטוס קוו עבור הפלסטינים. היבט אחד של השינוי נבע מהחשש שעם עליית ממשלת הימין ישתנה הסטטוס קוו בהר הבית. כפי שכתב נדב איל, "סינוואר ומקורביו [...] שכנעו את עצמם שהסטטוס קוו בהר הבית בסכנה בשל הימין הקיצוני בממשלה" (איל, 2024). חמאס אף שיגר איום תקיף לישראל באמצעות תיווך מצרי ונציג האו"ם, כי יגיב על עלייתו של בן גביר להר הבית. על פי הדיווח ארגון חמאס הבהיר לישראל כי לא יעמוד בחיבוק ידיים אל מול צעד זה, אשר "יוביל לפיצוץ במצב" (שאבי, 2023).

נוסף על כך השתנה מאזן האינטרסים לרעת הפלסטינים בשל יוזמת השלום האזורית שקודמה על ידי ממשלת נתניהו. חרף יתרונותיה, היוזמה לא רק הזניחה את הנושא הפלסטיני אלא גם סימלה עבור הפלסטינים אובדן תקווה.¹⁰ כך למשל טען שר החוץ הפלסטיני ריאד אל־מאלכי באוגוסט 2023, כי "יש דאגה שהסכם שכזה יחליש עוד יותר את התמיכה של העולם הערבי בפלסטינים ויערער את התקוות למדינה פלסטינית עצמאית" (ברדיצ'בסקי, 2023). במאמר דעה בנושא כתב מוחמד אבו רומאן (2023), שכיהן כשר בממשלת ירדן, כי "הפלסטינים מודעים היטב לכך שנורמליזציה

הישגים טקטיים (למשל פעולת טרור שבה נהרגו רבים) להישג מדיני. כפי שטוען בועז גנור, חלק מארגוני הטרור הלאומיים מפעילים זרוע מדינית שנועדה "להשגת לגיטימציה בזירה הבינלאומית – בניסיון להשיג יעדים מדיניים ולתרגם את פעולות הטרור להישגים פוליטיים קונקרטיים" (Ganor, 2008, p. 276). אומנם גנור מציין כי חמאס מעולם לא ויתר על הדרישה למדינה פלסטינית שתחליף את מדינת ישראל, שלפי ראשי הארגון אינה צריכה להמשיך להתקיים, ובמובן זה מבטא הארגון מטרות מקסימליסטיות המבוססות על מוטיבציות דתיות קיצוניות (Ganor, 2008, p. 275), אולם גם לארגון כזה נדרשת תמיכה של דעת הקהל העולמית לשם השגת מטרותיו הלאומיות.

שתי הטענות שהועלו כאן מציגות אתגר מחקרי מסוים לגבי התנהגות חמאס. ראשית, הארגון אמור היה להיות רגיש לאיומי הרתעה שכן יש לו מאפיינים מדינתיים, אשר לכאורה היו אמורים למתן את פעילותו. כלומר חדירה לשטח ישראל, כניסה ליישובים, רצח ופגיעה באזרחים רבים ובלוחמים ושיגור מסיבי של רקטות לעבר ישראל – כל אלה מבטאים מצב שבו אין איום כלשהו של חמאס שישראל הצליחה להרתיע. שנית, קשה להסביר את האכזריות של פעילות הארגון, כפי שהתבטאה במתקפת ה-7 באוקטובר, לנוכח הצורך שלו בלגיטימציה בינלאומית. גילויי התמיכה והאהדה שלהם זכתה ישראל מצד מדינות רבות מייד עם היוודע ממדי האסון מצביעים על כך שחמאס, בניגוד למצופה, לא היה רגיש לדעת הקהל הבינלאומית אשר לה הוא זקוק לכאורה במאבקו הלאומי ובדרישתו למדינה פלסטינית.

מאמר זה אינו מתיימר לספק תשובות מוחלטות לאתגרים אלה, אבל ניתן להציע כבר כעת מספר הסברים לכישלון ההרתעה הישראלית. ראשית, ניתן לזהות כי מזה זמן, עוד לפני ה-7 באוקטובר 2023, ההרתעה הכללית של ישראל כלפי חמאס לא הייתה אפקטיבית. מסמכים של חמאס שנתפסו על ידי צה"ל במהלך המלחמה מראים כי סינוואר עצמו התייחס בינואר 2023 ל"תוכנית הגדולה" להתקפה על ישראל. על פי אותן עדויות הוא העריך כי ניתן יהיה להוציא אותה לפועל, מה שמצביע על כך שתוכנית כזו הייתה קיימת עוד קודם לכן (מעריב אונליין, 2024). כפי שדיווח עמוס הראל בעיתון הארץ, "איתותים ראשונים על התוכנית המבצעית הגיעו לידי צה"ל לפני שנים אחדות, וככל שהזמן חלף התגבשה תמונה ברורה יותר. יותר משנה לפני המתקפה, התבררה לישראל מלוא התוכנית" (הראל, 2023). תכנון אופרטיבי לקראת התקפה – גם אם זו טרם יצאה לפועל – מראה שישראל לא הצליחה

ההרתעה פחות מפתיע, שכן ישנן אינדיקציות חוזרות ונשנות למוגבלות האיום ההרתעתי של ישראל כלפי חמאס.¹⁵ כישלונות אלה, שהאחרון בהם בא לידי ביטוי במתקפת ה-7 באוקטובר, מחדד את השאלה מדוע ישראל מתבססת בצורה עקבית על אסטרטגיה שנכשלת שוב ושוב.

על מוגבלות ההרתעה אפשר ללמוד למשל מביחנת הדינמיקה שליוותה סבבים גדולים קודמים בין ישראל וחמאס, כמו עופרת יצוקה, עמוד ענן וצוק איתן. לא רק שכל אחד מהם התרחש חרף התגובה העוצמתית של צה"ל בסיבוב שקדם לו, אלא גם מסבב לסבב חמאס הגדיל במידה רבה את מספר הרקטות ששיגר ואת טווח הפגיעה שלהן (Lupovici, 2016, p. 172). זאת למרות שפעולות ישראליות בסבב הקודם התיימרו להעביר מסר מרתיע ולמנוע את הפעולה העתידית. יתרה מכך, הרי מבצע עופרת יצוקה כלל לא אמור היה להתקיים עקב מלחמת לבנון השנייה, כי ישראל לכאורה הדגימה באופן בולט את יכולותיה ואת כוונותיה, והמסר של מלחמה זו נועד לשחקנים שונים באזור ולא רק לחזבאללה.

זאת ועוד, הגם שהיו תומכים לטענה כי ההרתעה כלפי חמאס עובדת, כפי שתואר לעיל, היו קולות אחרים שאתגרו את הטענה כי ההרתעה אפקטיבית. בכלל זאת אפילו פרסומים במסגרות פומביות של צה"ל, למשל 'עשתונות' של מרכז המחקר של המכללה לביטחון לאומי, כללו מומחים שהפגינו זיהרות רבה ואף ספקנות ביכולת לתרגם את הפעולות שישראל עושה מול חמאס להרתעה אפקטיבית (למשל בידץ ואדמסקי, 2014; ידעי ואורטל, 2013),¹⁶ והציעו להיזהר ממסקנות לגבי אפקטיביות של ההרתעה על בסיס היעדר אלימות (בידץ ואדמסקי, 2014, עמ' 27).¹⁷

כישלונות אלה, שהאחרון בהם בא לידי ביטוי במתקפת ה-7 באוקטובר, מחדד את השאלה מדוע ישראל מתבססת בצורה עקבית על אסטרטגיה שנכשלת שוב ושוב.

ואולם רבים נטו להתעלם מאזהרות אלה, כאמור לעיל, והדגישו לא רק את החשיבות של הרתעת חמאס אלא גם את ההצלחות הקודמות של אסטרטגיות אלה, אשר הביאו "שקט". אפילו תמיר ידעי וערן אורטל, שמטילים ספק בהשפעה ההרתעית של סבבים קודמים, הצביעו על האפקט ההרתעתי לכאורה שסבבים אלה מספקים, לפחות בטווח הזמן הקצר. לדבריהם בטווח הארוך יש למבצעי ההרתעה השפעה מוגבלת, ובטווח הקצר קיים אפקט הרתעתי שבא לידי ביטוי ב"תקופת שקט מסוימת לאחריהם", כמו לאחר מלחמת

עם סעודיה, שעבורם היא הזדמנות קלושה לשיפור, היא פרס גדול עבור ישראל. אם היחסים בין סעודיה לישראל יקבלו תנופה, בעתיד לא יחושו מנהיגי ישראל כל לחץ של ממש להתקדם לקראת הסדר אמיתי, והשערים לעולם הערבי והאסלאמי צפויים להיפתח לרווחה בפני ישראל". בדומה לכך הסביר חאלד אלגינדי (Khaled Elgindy) ממכון המזרח התיכון (Middle East Institute) בראיון ל-*Foreign Affairs*, כי מה שהעצים את הייאוש בעזה היה הסטטוס קוו החדש שהתקדם לאור הנורמליזציה בין ישראל וערב הסעודית וירידת הנושא הפלסטיני מסדר היום הבינלאומי (Mackinnon, 2023).¹¹

אומנם אין אלו אמירות של דוברי חמאס, אך הן משקפות במידה רבה את הסנטימנט הפלסטיני. יתרה מכך, הערכת המודיעין שהתגבשה בישראל על בסיס מסמכים ומקורות אחרים של חמאס שנתפסו בעקבות כיבוש הרצועה מציעה הסבר דומה, שאותו פרסם נדב איל בבידיעות אחרונות. לדבריו, "סינוואר ומקורביו הגיעו למסקנה שהמצב הופך למסוכן במיוחד לעניין הפלסטיני [...] לאור הנורמליזציה שהייתה קרובה עם סעודיה, אירוע סמלי ואזורי ענק, הם סברו שהעניין הפלסטיני עתיד להישאר מאחור, אולי לדורות" (איל, 2024).¹² טענות אלו לגבי החשש משינוי לרעה של הסטטוס קוו משיקות לתובנות חשובות שהעלו במשך השנים חוקרי הרתעה. בעוד שכאמור חוקרי הרתעה רבים מדגישים את המחיר שכרוך בעונש שיספוג המתגר הפוטנציאלי, הצביעו אחרים גם על מחיר חוסר שביעות הרצון מהסטטוס קוו ועל ציפייה לשינוי לרעה בסטטוס קוו כגורמים המחלישים את האיום המרתיע.¹³ נטען למשל כי לא רק ענישה אלא גם תמריצים חיוביים עשויים להגדיל את הפער בין שמירת הסטטוס קוו לבין הפרתו, כך שלמתגר הפוטנציאלי יהיה יותר מה להפסיד (Huth & Russett, 1990, p. 469-470; Wilner, 2015, p. 30-31). כלומר ככל שמחיר הסטטוס קוו נעשה גבוה יותר ופחות נסבל עבור המתגר הפוטנציאלי, כך פוחתת יכולת ההצלחה של אסטרטגיית ההרתעה.¹⁴ הירידה של הנושא הפלסטיני מסדר היום הפכה לפי הסבר זה לגורם נוסף שפגע באפקטיביות של ההרתעה הישראלית והפחית את פוטנציאל ההפסד עבור חמאס.

האתגר הגדול - ההישענות של ישראל על אסטרטגיית ההרתעה כלפי חמאס

אני טוען כי אתגר מחקרי גדול יותר נוגע להישענות הרבה של ישראל על אסטרטגיית ההרתעה. מפתיעה יותר מכישלון ההרתעה, היא העובדה שישראל המשיכה להישען על אסטרטגיה זו, למרות כישלונות חוזרים ונשנים שלה בהנאת חמאס מפעולה. דווקא כישלון

היקשרות לאסטרטגיה זו כחלק ממה שאני מכנה זהות של הרתעה – תפיסה כי השחקן רואה את תפקידו בזירה הבינלאומית במונחים של הרתעה כשחקן מרתיע. אני טוען כי לשחקן בעל זהות של הרתעה יש צורך בהגדרת יחסים של הרתעה משמעותית כלפי אחרים (כך שיהיו מורתעים) והוא שואף להחזיק באופן עקבי בנרטיב שלפיו הרתעה שלו נשמרת ומופעלת, ובדרך זו הוא משיג את ביטחונו. במילים אחרות, שחקן בעל זהות של מרתיע מספר לעצמו סיפור בדבר תפקידו בזירה הבינלאומית ויחסיו עם יריביו (Lupovici, 2016, p. 69-76). לזהות זו יש מספר מאפיינים מרכזיים: היא מספקת פרשנות לאירועים, מצמצמת את טווח האפשרויות האסטרטגיות כך שההרתעה הופכת למטרה בפני עצמה, והיא מעצבת את השיח הציבורי. מרכיבים אלה בלטו מאוד בעיצוב ההתנהגות של ישראל בתקופה שקדמה למתקפת ה-7 באוקטובר.

פרשנות של אירועים

זהותם של שחקנים מספקת להם נקודת מבט שדרכה הם מפרשים את המציאות.²⁰ זהות של הרתעה משפיעה באופן דומה על שחקנים. במצב זה הם מפרשים היעדר אלימות כנגדם כהצלחת ההרתעה, ואילו אלימות שהם חווים מתפרשת עבורם ככישלון ההרתעה. כך למשל הצהיר נתניהו לא אחת אחרי מבצעים שונים כי השקט שהושג, כלומר אי-הפגיעה בישראל, הוא תוצאה ישירה של הרתעה שהושגה במבצעים. במאי 2023, לאחר מבצע מגן וחץ שכוון נגד מטרות של הג'האד האסלאמי, הצהיר נתניהו:

אני חושב ששינינו את משוואת ההרתעה. אני לי ספק בזה בכלל. אני לא יכול להגיד לך, לעולם לא נחזור למתקפות, ומתי בדיוק זה יקרה, אבל אין ספק שחיזקנו את ההרתעה הישראלית, ויש לזה גם כמה תקדימים. **התקדים האחרון זה מה שעשינו לחמאס. בשומר חומות נתנו להם מכה שהם לא ספגו בתולדותיהם, ומאז הם לא ירו נדמה לי, אפילו רקטה אחת לשטחנו. שנתיים עברו, ולא בכדי. ולכן הם לא השתתפו. לא במבצע הקודם ולא במבצע הנוכחי.** עכשיו הנחתנו מכה עוצמתית ביותר על הג'האד האסלאמי, ואני מעריך שהדבר הזה נרשם אצלם היטב [Netanyahu, 2023] (ההדגשה שלי).²¹

פרשנות זו לגבי הקשר בין הפעלת הכוח בסבב קודם לבין הרתעה זכתה לאחיזה רחבה גם בדרג הצבאי

לבנון השנייה ומבצע עופרת יצוקה (ידעי ואורטל, 2013, עמ' 12).¹⁸ דינמיקה זו חזרה גם בסבבים מאוחרים יותר. כך למשל כפי שתואר לעיל, אפילו בשנת 2023, בתחילת מבצע מגן וחץ, המשיך נתניהו להדגיש את המטרה ההרתעתית של סבבי הלחימה מול חמאס ומול הג'האד האסלאמי (תאגיד השידור הישראלי, 2023).

מובן שמבחינה מתודולוגית לא ניתן לייחס בהכרח "הצלחת הרתעה" להיעדר אלימות, שכן זו יכולה לנבוע מגורמים כגון חוסר עניין ספציפי של המאתגר לפעול, עיסוקו בזירות אחרות או לחלופין היערכות שלו לקראת סבב עתידי והמתנה לתנאים נוחים יותר.

ואולם מובן שמבחינה מתודולוגית לא ניתן לייחס בהכרח "הצלחת הרתעה" להיעדר אלימות, שכן זו יכולה לנבוע מגורמים כגון חוסר עניין ספציפי של המאתגר לפעול, עיסוקו בזירות אחרות או לחלופין היערכות שלו לקראת סבב עתידי והמתנה לתנאים נוחים יותר. יתרה מכך, אפשר להסביר היעדר אלימות בהפעלת כוח בסבב קודם על ידי השחקן המגן, אך הסיבה להיעדר אתגור, כל שכן בטווח הזמן הקצר, אינה חייבת להיות הצלחת הרתעה שהושגה בסבב לחימה קודם אלא פגיעה ניכרת ביכולותיו של המאתגר הפוטנציאלי. על כן, כל עוד הוא לא יצליח לשקם את יכולותיו לא נראה אלימות, אולם "תקופת רגיעה" זו אינה נובעת מחוסר מוטיבציה של המאתגר – שעליה האיום ההרתעתי מנסה לכאורה להשפיע – אלא מהיעדר יכולות או אמצעים מתאימים. לא מפתיע לכן ששאלת הצלחת ההרתעה זכתה לדיון נרחב בספרות המחקרית, עקב בעיות מתודולוגיות שונות ביכולת ביסוס הקשר הסיבתי בין הצגת האיום ההרתעתי לבין השפעתו על התנהגות היריב.¹⁹ על רקע אתגרים אלה טוענים יוסי בידץ ודימה אדמסקי כי המתאם "בין השימוש בכוח של צה"ל לבין ההתנהגות הרצויה של היריב נתפס כסיבתי. שקט נתפס, בדרך כלל, כאישור לאפקטיביות של הרתעה, ומנגד, אלימות נתפסת כתוצאה ישירה של כישלון בהפעלת הכוח. אולם, יש להוכיח את הקשר הסיבתי הזה, ולא להניחו" (בידץ ואדמסקי, 2014, עמ' 27; ראו גם לופוביץ, 2008, עמ' 79, 83, 87).

זהות הרתעה: ההסבר להיקשרות לאסטרטגיית ההרתעה בישראל

אני סבור שמסיבות שונות, ובכללן סיבות תרבותיות, פוליטיות ואסטרטגיות, התפתחה בישראל לאורך השנים לא רק הישענות על אסטרטגיה של הרתעה אלא גם

ערב מבצע שומר החומות אמר אהרון חליוה, שכיהן אז כראש אגף המבצעים, כי "ההרתעה הרבה יותר חזקה ממה שחושבים. סינוואר יודע שהוא נמצא במצב שמחיר הפסד גדול ממחיר המלחמה וההסלמה" (קובוביץ, 2024). העובדה שדברים אלו נאמרו בפורום סגור מחזקת לא רק את הטענה שזו הייתה הערכה אותנטית של הדברים שלא נועדה למסרים פוליטיים לציבור הרחב, אלא היא גם מחזקת את הטענה שהוצגה לעיל, שישראל פעלה באופן מודע כדי לנסות להשיג הרתעה כלפי חמאס.

פעולה של צה"ל היא זו שהצליחה להחזיר את ההרתעה ולהשיג מחדש שקט.

יתרה מכך, קופרוסר, בדומה להתבטאויות אחרות שלו ושל בכירים נוספים, מדגיש כי הצלחת הרתעה אינה מצב בינארי. תפיסה זו גם סיפקה מסגרת תומכת לפרשנות ההרתעה ואף הצדקה לתפיסת ההרתעה. במובן זה, הגישה שלפיה אין לצפות להרתעה מוחלטת היא לא רק גישה ריאלית להרתעה התופסת את המציאות המורכבת, אלא היא גם מספקת הצדקה לכך שאין צורך להכיר בכישלון ההרתעה, ולכן אינה מנפצת את האשליה שניתן להרתיע. במילים אחרות, בעוד שלכאורה פעולות שונות שיצאו לפועל יכלו לאתגר את הטענה שההרתעה הישראלית עובדת, הן פורשו כחלק מדוקטרינה שהציעה כי אתגרים אינם אינדיקציות לכישלון ההרתעה, שכן זו אינה מבקשת (וממילא אינה יכולה) למנוע שלל אפשרויות, וממילא פעולות של צה"ל מחזירות ומשקמות את ההרתעה מייד עם הפעלתן.

צמצום האפשרויות לפעולה

זהות ההתרעה מכתיבה את אופי התגובות של ישראל. שחקנים שאימצו לאורך השנים זהות של שחקן מרתיע מוגבלים ביכולת לפעול. כאשר הם תופסים את המצב כפגיעה בהרתעה הם חשים צורך בהחזרת ההרתעה ובנקיטת אמצעים לשם כך. באופן זה היעדר הרתעה אינו רק בעיה של חוסר ביטחון פיזי אלא גם איום על הזהות שלהם, ולכן החזרת ההרתעה היא לא רק אמצעי להשגת ביטחון אלא גם הופכת למטרה בפני עצמה, שכן היא משמשת אמצעי לתיקוף הזהות.

ההנחה היא אפוא שאם יינקטו פעולות כוחניות ניתן יהיה לשקם את ההרתעה. הנחות אלה – כחלק מאותה פרדיגמה של הרתעה וקונספציה – גם התבטאו בהיעדר חשיבה מעמיקה לגבי האופן שבו יש לפעול כדי להשיג הרתעה. כאמור ההנחה הייתה שנדרש שימוש בכוח להשגת הרתעה, וככל שיותר כוח מופעל כך ההרתעה המושגת תהיה אפקטיבית יותר. ואולם הנחות אלה הקשו על גיבוש ובחינה מעמיקה של הסוגיות הרלוונטיות. בידך ואדמסקי טוענים כי מטרות כמו חיזוק או שיקום כושר ההרתעה לא זכו לעיצוב מערכתי קוהרנטי (2014, עמ' 26). לאחר מלחמת לבנון השנייה, שגם בה הנחת

לאורך השנים. כך למשל, ערב מבצע שומר החומות אמר אהרון חליוה, שכיהן אז כראש אגף המבצעים, כי "ההרתעה הרבה יותר חזקה ממה שחושבים. סינוואר יודע שהוא נמצא במצב שמחיר הפסד גדול ממחיר המלחמה וההסלמה" (קובוביץ, 2024). העובדה שדברים אלו נאמרו בפורום סגור מחזקת לא רק את הטענה שזו הייתה הערכה אותנטית של הדברים שלא נועדה למסרים פוליטיים לציבור הרחב, אלא היא גם מחזקת את הטענה שהוצגה לעיל, שישראל פעלה באופן מודע כדי לנסות להשיג הרתעה כלפי חמאס.

אולם ברור גם כי היעדר אלימות אינו בהכרח תוצאה של הצלחת ההרתעה. אומנם זה מה שהשחקן המגן מקווה לו וכך הוא רוצה לראות את הדברים, שהאסטרטגיה שהפעיל היא כביכול הגורם המעצב את התנהגות היריב, אך כפי שנדון לעיל עשויות להיות מגוון סיבות לכך ששחקן לא הפעיל כוח נגד שחקן המבקש להרתיע אותו. מסיבה זו גם פרשנות שלפיה כישלון ההרתעה הוא מה שהביא לפעולה האלימה היא פרשנות אפשרית של האירועים, אך לא דווקא הפרשנות המדויקת. ראשית, פעמים רבות כישלון ההרתעה קודם בהרבה להפעלת הכוח, שכן היריב זקוק לזמן כדי להכין את הפעולה האלימה ולהיערך לתוצאותיה האפשריות. שנית, כאמור, כלל לא ברור שהייתה בשלב קודם כלשהו הרתעה מוצלחת, ולכן זה לא שהיא הפסיקה לעבוד ואז המאתגר תקף, אלא שהיא מלכתחילה לא עבדה. בהקשר של מתקפת ה-7 באוקטובר ברור שנקודת המבט הזו, שהייתה דומיננטית מאוד בישראל, הקשתה מאוד על ראיית המציאות ולמעשה סייעה ביצירת הקונספציה שלפיה חמאס מורתע, כאשר פעולות שונות שחמאס עשה או לא עשה פורשו דרך תפיסה שגויה זו. אחת ההשלכות של קונספציה זו הייתה ההנחה שלעומת המלחמה הקרה, הרתעה צריכה להיות מובנת כרצף ולא כמצב בינארי של הצלחה או כישלון (Almog, 2004; Rid, 2012). דוברים כמו יוסי קופרוסר, ששימש בעבר ראש חטיבת המחקר באמ"ן ומנכ"ל המשרד לנושאים אסטרטגיים, ביטאו תפיסה זו בצורה ברורה. כך אמר קופרוסר בהקשר של סבב לחימה קצר במאי 2018 שבו שוגרו רקטות ליישובי הדרום, כי "הרתעה היא לא אפס או אחד [...] בהרתעה יש מספר דרגות וזו תורה שלמה. הג'האד האסלאמי והחמאס היו צריכים לשחרר לחצים וגם הם עשו זאת ברמה מסוימת ובדרגה מסוימת ובטווחים מסוימים למשך זמן קצר והתגובה הישראלית היא שגרמה להם להבין כי זה הזמן להפסיק" (המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 2018). דברים אלה משקפים לא רק את הרעיון שהפעלת הכוח של חמאס מעידה על התרופפות ההרתעה אלא גם את הפרשנות כי

במה שישראל עושה. לכן למשל יכלו סבבי האלימות להתפרש כאמצעי להשגת הרתעה, שכן ישראל הפגינה את כוחה ועל כן הצד השני אמור היה להיות מורתע. אולם מספרות ההרתעה ברור כי הצלחת ההרתעה אינה תלויה רק בפעולות שנוקט הצד שמנסה להרתיע אלא גם בפרשנות שהמאתגר מייחס להן. כך למשל, העובדה שישראל הגיבה בעוצמה להתקפות קודמות עשויה הייתה ללמד את חמאס שהוא צריך להיות מורתע, אך חמאס גם היה עשוי ללמוד לקח אחר, למשל שההרתעה הישראלית נכשלה, אחרת מדינת ישראל לא הייתה טורחת להגיב ולהסביר שהיא פועלת על מנת להשיב את ההרתעה שלה. זאת ועוד, למאתגר מגוון שיקולים שאינם נוגעים רק לתגובה הצפויה של השחקן המבקש להרתיע. גורם מרכזי המשפיע על שיקולי המאתגר נוגע כאמור למידת שביעות הרצון שלו מהמצב הקיים. ואולם המסגור של הדברים כחלק מ"כושר" שישראל מאמנת או משיגה על ידי הפעלת כוח אפשר למסך את הדברים ולהגביר את האמונה בהרתעה.

סיכום

מוקדם עדיין לקבוע בוודאות מהם הגורמים שהביאו לכישלון ההרתעה של ישראל כלפי חמאס כפי שהתבטא במתקפת ה-7 באוקטובר, אם כי סביר להניח גם שהיכולת להרתיע את חמאס הייתה מוגבלת לאור הגורמים השונים שהוצגו, ואשר התבטאו בעלות גבוהה של המשך הסטטוס קוו עבור חמאס, היעדר התקווה וערעור אמינות ההרתעה הישראלית עקב התהליכים הפוליטיים הפנימיים במדינה. עם זאת ולאור ניסיון העבר – שהתבטא בסבבי אלימות חוזרים ונשנים בין ישראל לחמאס – כלל לא בטוח שהרתעה הכללית כלפי חמאס עבדה באופן אפקטיבי מאז סוף העשור הראשון של האלף הנוכחי, ולאורך התקופה ניכרו אף כישלונות בהרתעה המיידית. העובדה שמדי מספר שנים חמאס לא רק פגע ביעדים שונים בישראל אלא גם הגביר את עוצמת ההתקפה מעידה כי בניגוד לבולטות השיח שהתקיים בישראל, שלפיו "חמאס מורתע", לא בהכרח היו אלה פני הדברים. במילים אחרות, חלה השטחה של השיח הישראלי לגבי הרתעה והשפעת האיומים של ישראל על התנהגותו של חמאס. מכאן שהאתגר המרכזי נוגע לא לשאלה מדוע כשלה ההרתעה – סוגיה שבעצמה מעלה כאמור מספר סוגיות תאורטיות ואמפיריות חשובות – אלא מדוע בחרה ישראל להדגיש כל כך את אסטרטגיית ההרתעה, למרות אינדיקציות רבות לכך שתרומתה לריסון התנהגות חמאס מוגבלת.

התשובה שהצעתי לשאלה זו היא שישראל נקשרה לאסטרטגיה של ההרתעה, המספקת לה לא רק אמצעי

העבודה הייתה שהרתעה תעבוד על ידי שימוש בכוח, נשמעו טענות כי בשל כך לא נעשה מאמץ משמעותי להבין באילו תנאים וכיצד ניתן יהיה להשיג הרתעה בפועל (לופוביץ, 2008, עמ' 81). כך למשל בעדות בוועדת וינוגרד, כאשר דן חלוץ, הרמטכ"ל בעת המלחמה נשאל בעניין, הוא לא יכול היה לספק תשובה לשאלה מהו האופן שבו על צה"ל לפעול להשגת הרתעה, ומהם המסמכים שעליהם מבוססת תפיסה זו (ועדת וינוגרד, 2007, עמ' 69-70). ההנחה מנגד הייתה שיש להפעיל כוח רב כדי להחזיר ולשקם את ההרתעה (שלכאורה אבדה) לאחר חטיפת החיילים מגבול לבנון ביולי 2006 (לופוביץ, 2008; Lupovici, 2016, p. 137-148). תמיר ידעי וערן אורטל טענו כי

במהלך 20 השנים האחרונות לא נכתבה

כל תורה או תפיסה פורמלית, המכירה

מקצועית בסוג זה של מבצעים,

התיאורטי בעוצמות ובתורפות של מבצעים משבריים (להרתעה) או ב'מדרגות הסלמה (הרתעה והסדרה) ומגדירה את הכלים הצבאיים והאחרים שיש להכין במסגרת הפעלת המבצעים האלה. קל וחומר שלא הכרנו בכך שאנו מפעילים את המבצעים הללו לאורך שנים כדוקטרינה צבאית וכאסטרטגיה מדינתית" (ידעי ואורטל, 2013, עמ' 21) [ההדגשה במקור].

ממד נוסף של הטרגדיה בהקשר זה הוא שהצורך בהגדרה ברורה יותר של הרתעה, יעדיה והאופנים שבהם ניתן לפעול כדי להשיגה זכו לדיון כבר לפני שנים רבות. עוד בשנת 2004 קבע שמואל גורדון כי למרות שישראל התמודדה כבר עשרות שנים עם עימותים מוגבלים, היא לא פיתחה תפיסת הרתעה ברורה להתמודדות עימם (גורדון, 2004, עמ' 189). זאת ועוד, הדוח החלקי של ועדת וינוגרד על מלחמת לבנון השנייה, שפורסם עוד בשנת 2007, קבע כי "התקבלו החלטות אופרטיביות נקודתיות, והוזכרו גם יעדים ברמה כללית (החלשת חזבאללה) או אף תכליות גורפות (חיזוק ההרתעה הכללית של ישראל)". אך לא מצאנו דיון מסודר בהלימה בין השגת היעדים לבין דרכי הפעולה הצבאיות או המדיניות עליהן הוחלט (ועדת וינוגרד, 2007, עמ' 118) [ההדגשה שלי].

ההנחה הייתה ששימוש בכוח יחזק את ההרתעה הישראלית, ושמדי פעם יש להפעיל אותו כדי לשמר את "כושר ההרתעה" (לופוביץ, 2008, עמ' 83-84). תפיסה זו מבטא את הרעיון שהרתעה תלויה למעשה

יתרה מכך, ההנחה כי ככל שיעשה שימוש בכוח רב יותר כך ההרתעה תעבוד טוב יותר היא בעייתית. כפי שנדון לעיל, הסבבים הקודמים בין ישראל לחמאס הראו כי הקשר בין עוצמת התגובה הישראלית לבין האפקט ההרתעתי לא ניכר. זאת ועוד, לא רק שלא ברור כי שימוש מוגבר בכוח צבאי תורם להרתעה, הוא אף עלול להחליש אותה. זאת משום שהוא מעלה את המחירים שישראל משלמת בזירה הבינלאומית, והדבר פוגע בלגיטימציה שלה להפעיל כוח ומגביר את העוינות של האוכלוסייה האזרחית, מה שמטה את מאזן האינטרסים כנגד ישראל ומוסיף נדבך נוסף המחליש את ההרתעה שלה בטווח הארוך.

ניתן גם לזהות תרומה שלילית של זהות ההרתעה לביטחון, שכן הצורך בשימור ההרתעה והפעלת כוח במקרה שהיא נכשלת מחזק את היכולת של היריב לתכנן התקפות באופן שמשרת את האינטרסים שלו. דוגמה לכך היא דילמת *damn if you do damn if you don't* שהציג עמנואל אדלר. במצב זה מקבלי ההחלטות הישראלים נאלצים לבחור בין תגובה המשרתת את האינטרסים של ארגוני הטרור לבין מחיר כבד בדעת הקהל הפנימית לחוסר תגובה. בעוד שחוסר תגובה לפרובוקציה כזו יהיה יקר מבחינה פוליטית לשחקן כזה שהפנים את רעיונות ההרתעה והציבור מצפה לתגובת תגמול, תגובה לפרובוקציה של השחקן המתאגר עשויה לשחק לידיהם של המתאגרים, המעוניינים פעמים רבות בהשגת תגובת התגמול ובקיומו של סבב אלים כדי לקדם יעדים פוליטיים שונים (Adler, 2010). אולם זהות ההרתעה הישראלית מהווה נדבך נוסף ומשלים לטענה זו. זהות ההרתעה מספקת לא רק את הצורך הפנימי בתגובת תגמול להשגת הרתעה אלא גם מאפשרת ליריב המכיר את ישראל לנבא כיצד ינהג בסיטואציות מסוימות. לכן, הגם שלהרתעה יש יתרונות רבים, זהות ההרתעה היא גורם המקשה על ניהול האסטרטגיה, שכן הוא מעניק מוטיבציה נוספת לאתגר את ישראל.²² השלכות דינמיקה זו ניכרות גם בהתקפת חמאס על ישראל באוקטובר 2023. מתוך ידיעה והכרת האסטרטגיה הישראלית של ההרתעה והידיעה שישראל לא תוכל שלא להגיב באופן מסיבי, חמאס קיווה לתגובה מסיבית ישראלית אשר משחקת לידי, כאשר הוא משתמש בה לצורכי תעמולה וכאמצעי להגבלת משך ואופי התגובה הישראלית, מתוך תקווה כי ישראל לא תוכל להמשיך לאורך זמן בהתקפה כזו, המזמינה ביקורת בינלאומית על ישראל ומצמצמת את הלגיטימציה להמשיך המלחמה. כך למשל קיימות פרשנויות שלפיהן לא רק שחמאס היה מודע לכך שישראל תהיה חייבת להגיב בעוצמה רבה, אלא הוא אף קיווה לתגובה כזו. ההתקפה הברוטלית

להשגת ביטחון פיזי אלא גם דרך לתקף את זהותה (כשחקן מרתיע). למרות שלאסטרטגיה זו (ואף לזהות זו) מספר יתרונות בהשגת ביטחון, לזהות זו עשויות להיות השלכות שליליות. ראשית, היא תרמה להישענות יתר על אסטרטגיית ההרתעה. לזהות היו השפעות מכריעות על האופן שבו התפרשו האירועים, והפרשנות השגויה כי הרתעה עובדת אפשרה למקבלי ההחלטות לקדם מהלכים מדיניים שדחקו את הפלסטינים לפינה, הרעו עבורם את הסטטוס קוו והפחיתו את האפקטיביות של אסטרטגיית ההרתעה, שנדרשה להתמודד עם מאזן אינטרסים שנטה יותר ויותר לטובת חמאס. כלומר ישראל סיפרה לעצמה סיפור שלפיו הרתעה עובדת ומעצבת את התנהגות אויביה. ההרתעה, ויותר מכך ההיקשרות של ישראל אליה, יצרה מקסם שווא שהיא לכאורה פותרת את הבעיות של ישראל ובחסותה ניתן לייחס חשיבות פחותה לאיומים של חמאס (שכן הוא מורתע), אין צורך בהסדרה עם הפלסטינים שכן אלו מורתעים (ולכן אפשר להתקדם מדינית באופן שאינו מביא בחשבון את הפלסטינים).

הלקח מכך הוא שצריכה להתקיים חשיבה מחודשת לא רק לגבי האינטרסים של ישראל – מהו מחיר הסטטוס קוו ומה המחיר והיתרונות של מהלכים מדיניים כוללים המביאים בחשבון את הפלסטינים – אלא גם תבחן מהם היעדים של מדינת ישראל שעליהם יש להגן ולכלול במטריית ההרתעה, ומה מהווה הישענות יתר על האסטרטגיה באופן שמסכן את האפקטיביות שלה. כפי שטען אורי בר־יוסף, הרתעה אינה תחליף למדיניות חוץ מושכלת (בר־יוסף, 1999, עמ' 24–25). בדומה לכך, על ישראל לפתח מסגרת אופרטיבית ברורה לא רק להשגת הרתעה – כיצד היא תושג, כלפי מי, כנגד אילו איומים – אלא גם כיצד ניתן לבדוק ולוודא אם יריב מסוים מורתע. מתודולוגיה כזו של הרתעה מאתגרת, אך היא נדרשת ומחייבת הכוונה ספציפית של מהלכי איסוף וניתוח מודיעיניים. כפי שכתבו בהקשר זה בידץ ואדמסקי, יש צורך "להשקיע מאמץ אינטלקטואלי רב יותר בשיפור המתודולוגיה המחקרית להערכת הישג המערכה", שתאפשר לזהות הצלחה של הרתעה (2014, עמ' 27).

לאסטרטגיית ההרתעה עשוי להיות תפקיד מפתח אל מול איומים אסטרטגיים שונים, אך מקבלי ההחלטות בישראל צריכים להיות מפוכחים יותר לגבי השאלה מה היא יכולה להשיג וכיצד. בעוד שאסטרטגיית ההרתעה עשויה להיות גורם חשוב בהרתעת איומים אסטרטגיים מצד איראן למשל, היא מוגבלת אל מול איומים אחרים דוגמת אלו שמציב חמאס, בפרט כאשר מדובר ברמות נמוכות של אלימות.

גורדון, ש' (2004). הרתעה בעימות המוגבל עם הפלשתינאים. בתוך ח' גולן וש' שי (עורכים). **העימות המוגבל** – קובץ מאמרים (עמ' 189–200). משרד הביטחון, הוצאה לאור.

גלעד, א' (2023, 11 באוקטובר). רחפנים מסין באלפי שקלים בודדים: כך שיבש חמאס את שמי ישראל. **גלובס**. <https://tinyurl.com/5cs2wz72>

הראל, ע' (2023, 24 בנובמבר). יותר משנה לפני שהחלה, הצבא החזיק במידע על תוכנית המתקפה של חמאס בקיבוצים ובבסיסים. **הארץ**. <https://tinyurl.com/2wsa53jr>

המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה (2018, 31 במאי). **קופרוסר על התגובה בעזה: "הרתעה זה לא אפס או אחד"**. <https://tinyurl.com/ds4vzv2j>

ועדת יונגרד – הוועדה לבידוק אירועי המערכה בלבנון, 2006 (2007). **מלחמת לבנון השנייה – דין וחשבון חלקי**. <https://tinyurl.com/yycyup6y7>

וסרמן מ' וברסקי, א' (2023, 14 באוקטובר). ראש המל"ל: "טעינו כשהאמנו שחמאס למד את הלקח משומר חומות". **מעריב**. <https://tinyurl.com/4y249u7p>

זיתון, י' (2023, א, 26 במארס). **"סכנה ממשיכה, האויב מזהה הזדמנות": האזהרות שהובילו לנאום גלנט – ולפיתוריו**. <https://www.ynet.co.il/news/article/r1ypcp6gn>. Ynet

זיתון, י' (2023, ב, 17 בדצמבר). **הותר לפרסום: נחשף מתחם טרור תת-קרקעי עצום סמוך לגבול הרצועה | תיעוד מבטן האדמה**. <https://tinyurl.com/35sm9h39>. Ynet

זיתון, י' וצורי, מ' (2021, 7 בדצמבר). **מצלמות, סנסורים וקיר תת-קרקעי ענק: הושלם המכשול נגד מנהרות בגבול עזה**. <https://tinyurl.com/ytr22uz3>. Ynet

ידלון, ע' ואבנטל, א' (2023, 17 בספטמבר). עמוס ידלון מעריך: אלה חמשת התרחישים הביטחוניים לישראל. **גלובס**. <https://tinyurl.com/jcn9bc7r>

ידע, ת' ואורטל, ע' (2013). פרדיגמת סבבי ההרתעה – דפוס אסטרטגי ודוקטרינה במבוי סתום. **עשתונות**, 1. מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/3bf44rb>

כאן חדשות (2021, 12 במאי). **נתיניהו: חמאס והג' האד האסלאמי ישלמו מחיר כבד**. <https://tinyurl.com/25pauaf8>

כאן חדשות – תאגיד השידור הישראלי (2023, 26 באוקטובר). **חמאס מורתע ומפחד מישראל: הקלטות נתיניהו לפני המתקפה** [סרטון]. <https://tinyurl.com/yc6j2es3>. YouTube

כהן, ג', זיתון י' ואזולאי, מ' (2023, 14 במאי). **נתיניהו: "שינינו את המשואה, סיכלנו את כל צמרת הג'יהאד בעזה Well done"**. <https://tinyurl.com/2xedacwr>. Ynet

לופוביץ, א' (2008). שיח, זהות וביטחון – ההרתעה הישראלית במלחמת לבנון השנייה. **פוליטיקה**, 17, 73–95. <https://tinyurl.com/msdt3w9w>

מיכאל, ק' ודוסטרי, ע' (2018). תהליך ההתמסדות הפוליטית של שחקנים תת-מדינתיים. התנהלות חמאס בין ריבונות להמשך האלימות. **כתב העת הבינתחומי ללימודי המזרח התיכון**, 3, 57–90. <https://tinyurl.com/23sy99d2>

מן, י' (2023, 20 בדצמבר). **עזה של מטה: אתגר המנהרות של צה"ל**. <https://tinyurl.com/4hx4vkw9>. Ynet

מעריב אונליין (2024, 7 במארס). **"מבנה הממשלה יסייע לנו, לשים לב לבן גביר": המסמך הסודי של סינואר נחשף**. <https://tinyurl.com/ywfu3hc8>

מתניהו, א' ובכרך מ' (2023). מניעה אסטרטגית כ"רגל חמישית" בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל – מסמך יסוד. **עדן אסטרטגי**, פרסום מיוחד. <https://tinyurl.com/3dcyke42>

נווה, י' (2015, 11 בפברואר). **הרתעה נגד שחקנים לא-מדינתיים – מחשבות בעקבות 'צוק איתן'**. מבט על, גיליון 663. המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/2p8yu3kx>

של חמאס על ישראל נועדה בין היתר לטמון לישראל מלכודת שתפגע בה מדינית (Kiley, 2023). בדומה לכך טוענת פייג' פורטנה כי "מנהיגי חמאס יודעים כי אינם יכולים לנצח את צה"ל באופן צבאי. התקווה היחידה שלהם היא ליצור פרובוקציה שתדחוף את ישראל להרוג מספיק אזרחים פלסטינים כדי להביס את ישראל פוליטית (Fortna, 2024).²³ במילים אחרות, אסטרטגיית ההרתעה הישראלית וזהות ההרתעה נוצלו על ידי חמאס, אשר יכול היה להעריך את הצורך של ישראל בתגובה מסיבית ויזם במכוון התקפה ברוטלית, בין היתר כדי להזמין התקפה כזו של ישראל שאליה הוא נערך, כאמור.²⁴ כל אלו מדגימים את היתרונות לחמאס הטמונים באסטרטגיה כזו, אשר ההיגיון העומד מאחוריה הוא דווקא להגביר את עוצמת ההתקפה של ישראל כדי לפגוע בלגיטימיות שלה ולהשיג הישג פוליטי על ידי הישרדות הארגון חרף ההתקפה הישראלית.

ד"ר אמיר לופוביץ הוא מרצה בכיר בבית הספר למדע המדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים באוניברסיטת תל אביב. ספרו *The Power of Deterrence. Emotions, Identity, and American and Israeli Wars of Resolve* פורסם בשנת 2016 בהוצאת אוניברסיטת קיימברידג'.

מקורות

אבו רומאן, מ' (2023, 5 בספטמבר). **המגע עם סעודיה שמו את הפלסטינים במלכוד**. <https://tinyurl.com/yxksudyx>. Ynet

אייכנר, א' (2022, 8 באוגוסט). **"מבצע 'עלות השחר' החזיר לישראל את היוזמה ואת ההרתעה, מי שינסה לפגוע בנו – ישלם בחייו"**. <https://tinyurl.com/44nwahc8>. Ynet

איל, נ' (2023, 15 בדצמבר). **צה"ל בעקבות "מנהרות ענק" אסטרטגיות של הנהגת חמאס**. <https://tinyurl.com/mry58taw>. Ynet

איל, נ' (2024, 23 בפברואר). **שבשבת סינואר. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות**.

ארנס, מ' (2009, 14 בינואר). **הרתעה? פנטזיה. הארץ**. <https://tinyurl.com/2ysut7vr>

ארקין, ד' (2021, 13 במאי). **עוזי ארד: "העימות בעזה – עיוורון ברמה מודיעינית"**. <https://tinyurl.com/4cytebwbd>. Israel Defense

בידץ, י' ואדמסקי, ד' (2014). התפתחות הגישה הישראלית להרתעה – דיון ביקורתי בהיבטיה התאורטיים והפרקטיים. **עשתונות**, 8. מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי.

ברדיצ'בסקי, ש' (2023, 3 באוגוסט). **"יחליש את התמיכה בנו": הפלסטינים חוששים מנורמליזציה בין ישראל לסעודיה. מעריב**. <https://tinyurl.com/yekc995ba>

בר-יוסף, א' (1999). 50 שנות הרתעה ישראלית: לקחי העבר ומסקנות לעתיד. **מערכות**, 367–366, 12–29. <https://tinyurl.com/kdnw6hpf>

גוז'נסקי, י' (2023, 10 ביולי). **הדרך לנורמליזציה: יחסי ישראל וערב הסעודית**. פרסום מיוחד, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/yekcadd>

גולוב, א' (2014). ההרתעה כלפי חמאס – חשיבה מחודשת. בתוך ע' קורץ וש' ברום (עורכים). **'צוק איתן' – השלכות ולקחים** (עמ' 77–80). המכון למחקרי ביטחון לאומי.

- Adamsky, D. (2021). Deterrence by denial in Israeli strategic thinking. In A.S. Wilner & A. Wegner (eds.), *Deterrence by denial: Theory and practice* (p. 163-186). Cambria Press.
- Adler, E. (2010). Damned if you do, damned if you don't: Performative power and the strategy of conventional and nuclear defusing. *Security Studies*, 19(2), 199-229. <https://doi.org/10.1080/09636411003796002>
- Almog, D. (2004). Cumulative deterrence and the war on terrorism. *Parameters* 34(4), 4-19. [doi:10.55540/0031-1723.2222](https://doi.org/10.1080/09636411003796002)
- Berti, B. (2013). *Armed Political Organizations: From conflict to Integration*. JHU Press.
- Bowen, W.Q. (2004). Deterrence and asymmetry: Non-State actors and mass casualty terrorism. *Contemporary Security Policy*, 25(1), 54-70. <https://doi.org/10.1080/1352326042000290506>
- Brantly, A.F. (2018). The cyber deterrence problem. *2018 10th International Conference on Cyber Conflict (CyCon)*, Tallinn, Estonia, 2018, p. 31-54. [doi: 10.23919/CYCON.2018.8405009](https://doi.org/10.23919/CYCON.2018.8405009)
- Crawford, N. C. (2000). The passion of world politics: Propositions on emotion and emotional relationships. *International Security*, 24(4), 116-156. doi.org/10.1162/016228800560327
- Davis, P.K., & Jenkins, M.B. (2002). *Deterrence and influence in counterterrorism: A component in the war on Al Qaeda*. RAND. <https://tinyurl.com/ymxn4rx9>
- Freedman, L. (2004). *Deterrence*. Polity.
- Fortna, P. (2024, March 10). Israel has fallen into Hamas' trap. But there's a way out. *Haaretz*. <https://tinyurl.com/mnybap54>
- Ganguly, S. (1990). Deterrence failure revisited: The Indo-Pakistani War of 1965. *Journal of Strategic Studies*, 13(4), 77-93. <https://doi.org/10.1080/01402399008437432>
- Ganor, B. (2005). *The counter-terrorism puzzle: A guide for decision makers*. Transaction Publishers.
- Ganor, B. (2008). Terrorist organization typologies and the probability of a boomerang effect. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(4), 269-283. <https://doi.org/10.1080/10576100801925208>
- Gearson, J. (2012). Deterring conventional terrorism: from punishment to denial and resilience. *Contemporary Security Policy*, 33(1), 171-198. <https://doi.org/10.1080/13523260.2012.659600>
- Honig, O., & Yahel, I. (2019). A fifth wave of terrorism? The emergence of terrorist semi-states. *Terrorism and Political Violence*, 31(6), 1210-1228. [DOI: 10.1080/09546553.2017.1330201](https://doi.org/10.1080/09546553.2017.1330201)
- Hopf, T. (2002). *Social construction of international politics: Identities and foreign policies, Moscow, 1955 & 1999*. Cornell University Press.
- Huth, P., & Russett, B. (1990). Testing Deterrence Theory: Rigor makes a difference. *World Politics*, 42(4), 466-501. DOI: <https://doi.org/10.2307/2010511>
- Kiley, S. (2023, October 26). *Israel's allies fear it could be walking into a trap in Gaza as Hamas and its backers seek a wider conflict*. CNN. <https://tinyurl.com/33nvmuys>
- קובוביץ, י' (2024, 13 במרס). היהירות היתה על הקיר: כך זלזלו בכירי צה"ל בחמאס בשנים שלפני 7 באוקטובר. *הארץ*. <https://tinyurl.com/bdh4frmp>
- קובוביץ, י' וליס, י' (2023, 8 באוקטובר). שישה מחדלים משמעותיים שהובילו לנקודה אחת: קריסה מול חמאס. *הארץ*. <https://tinyurl.com/3mhh3x8t>
- שאבי, א' (2023, 2 בינואר). **חמאס במסר תקיף לישראל: עלייה של בן גביר להר הבית תוביל לפיצוץ**. ערוץ 13. <https://tinyurl.com/337drpbf>
- 103fm (7.12.2023). **סינוואר ציפה לתגובה הזאת של צה"ל - אבל לא לקח בחשבון שני דברים קריטיים**. מעריב אונליין. <https://tinyurl.com/mrybvdjn>
- Benjamin Netanyahu - בנימין נתניהו [@netanyahu]. (2023, 15 במאי). **החזרנו את ההרתעה << שינינו את המשוואה >>** [ציוץ]. <https://tinyurl.com/49f8antn>
- N12 (2024, 1 בינואר). **דובר צה"ל: "סביר להניח שהחלטת חמאס לתקוף ב-7 באוקטובר קשורה גם לקרע בעם"**. <https://tinyurl.com/49a2tdft>
- Kirchofer, P.C. (2017). Managing Non-State Threats with Cumulative Deterrence-By-Denial. *Perspectives on Terrorism*, 11(2), 21-35. <https://tinyurl.com/4mf29rxh>
- Lantis, S.J. (2009). Strategic culture and tailored deterrence: Bridging the gap between theory and practice. *Contemporary Security Policy*, 30(3), 467-485. <https://doi.org/10.1080/13523260903326677>
- Lebovic, J.H. (2007). *Deterring international terrorism and rogue states: Us national security policy after 9/11*. Routledge.
- Lebow, R.N., & Gross Stein, J. (1990). Deterrence: The elusive variable. *World Politics*, 42(3), 336-369. <https://doi.org/10.2307/2010415>
- Löwenheim, O. (2007). *Predators and parasites persistent agents of transnational harm and great power authority*. University of Michigan Press.
- Lupovici, A. (2010). The emerging fourth wave of deterrence theory - Toward a new research agenda. *International Studies Quarterly*, 54(3), 705-732. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2010.00606.x>
- Lupovici, A. (2016). *The power of deterrence: Emotions, identity, and American and Israeli wars of Resolve*. Cambridge University Press.
- Lupovici, A. (2021). The dog that did not bark, the dog that did bark, and the dog that should have barked: A methodology for cyber deterrence research. *International Studies Review*, 23(4), 1672-1698. <https://doi.org/10.1093/isr/viab032>
- Lupovici, A. (2023). Deterrence through inflicting costs: Between deterrence by punishment and deterrence by denial. *International Studies Review*, 25(3). <https://doi.org/10.1093/isr/viad036>
- Mackinnon, A. (2023, October 11). *'Palestinians live in a state of despair'*. FP. <https://tinyurl.com/3ennu3e2>
- Mendelsohn, B. (2003). Israeli self-defeating deterrence in the 1991 Gulf War. *Journal of Strategic Studies*, 26(4), 83-107. <https://doi.org/10.1080/0141-2390312331279698>

Mezzell, A. (2019). Deterring terrorists abroad. *Strategic Studies Quarterly*, 13(1), 134-152. <https://tinyurl.com/4mpy5ups>

Mitchell, A.W. (2015). A deterrence by denial strategy for the Baltic. In *Frontline allies: War and change in central Europe* (pp. 119-128). Center for a New American Security. <https://tinyurl.com/34h8p2rs>

Morgan, P.M. (2003). *Deterrence now*. Cambridge University Press.

Paul, T.V. (2005). The national security state and global terrorism: Why the state is not prepared for the new kind of war. In E. Aydinli & J.N. Rosenau (eds.), *Globalization, Security, and the Nation State: Paradigms in transition* (p. 49-64). SUNY Press.

Payne, K.B. (2001). *The fallacies of Cold War deterrence and a new direction*. University Press of Kentucky.

Press-Barnathan, G. (2004). The war against Iraq and international order: From Bull to Bush. *International Studies Review*, 6(2), 195-212. <https://doi.org/10.1111/j.1521-9488.2004.00395.x>

Rid, T. (2012). Deterrence beyond the state: The Israeli experience. *Contemporary Security Policy*, 33(1), 124-147. <https://doi.org/10.1080/13523260.2012.659593>

Sawyer, J. (2021). Dissuasion by denial in counterterrorism: Theoretical and empirical deficiencies. In A.S. Wilner & A. Wegner (eds.), *Deterrence by denial: Theory and practice* (p. 97-121). Cambria Press.

Snyder, G.H. (1959). *Deterrence and defense: Toward a theory of national security*. Princeton University Press.

Stein Gross, J. (1992). Deterrence and compellence in the Gulf, 1990-91: A failed or impossible task? *International Security*, 17(2), 147-179. <https://www.muse.jhu.edu/article/447029>

Stein, Gross J., & Levi, R. (2015). The Social Psychology of Denial: Deterring Terrorism. *New York University Journal of International Law and Politics*, 47(2), 409-438. <https://tinyurl.com/mvb355xm>

Trager, R.F., & Zagorcheva, D.P. 2005. Deterring terrorism: It can be done. *International Security*, 30(3), 87-123. <https://doi.org/10.1162/isec.2005.30.3.87>

Weatley, G.F., & Hayes, R.E. (1996). *Information warfare and deterrence*. National Defense University Press.

Weldes, J. (1999). *Constructing national interests: The United States and the Cuban missile crisis*. University of Minnesota Press.

Wenger, A., & Wilner, A. (2021). Conclusion: Into the next century – The Changing Theory and Practice of Denial. In A.S. Wilner & A. Wegner (eds.), *Deterrence by denial: Theory and practice* (p. 211-244). Cambria Press.

Wilner, A. (2011). Deterring the undeterrable: Coercion, denial, and delegitimization in counterterrorism. *Journal of Strategic Studies*, 34(1), 3-37. <https://doi.org/10.1080/01402390.2011.541760>

Wilner, A. (2015). *Deterring rational fanatics*. University of Pennsylvania Press.

Wilner, A. (2021). Dawn of a new deterrence: Intra-conflict, cumulative, and communicative denial. In A.S. Wilner & A. Wegner (eds.), *Deterrence by denial: Theory and practice* (p. 41-63). Cambria Press.

Wilner, A., & Wenger, A. (2021). Introduction: Deterrence by denial – Next steps. In A.S. Wilner & A. Wegner (eds.), *Deterrence by denial: Theory and practice* (p. 1-13). Cambria Press.

Zarakol, A. (2011). What makes terrorism modern? Terrorism, legitimacy, and the international system. *Review of International Studies*, 37(5), 2311-2336. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210510001518>

הערות

- 1 למרות החלוקה הברורה בין האסטרטגיות, יש הטוענים כי ההבחנה בין סוגי ההרתעה הללו אינה חדה, שכן גם כאשר מדובר בהרתעה על ידי מניעה יש מחירים שהמאתגר הפוטנציאלי עשוי לשלם, למשל העלויות הכרוכות בהשגת המשאבים ובהכנות לפעולה, או בעלויות הכרוכות בביצוע הפעולה עצמה (מתניה ובכרך, 2023; Lupovici, 2023, p. 5-6).
- 2 עם זאת, הקשר בין דה־לגיטימציה להצלחת הרתעה על ידי מניעה בפועל הוא מורכב (ראו Lupovici, 2023, p. 11).
- 3 כך למשל, בהרתעה גרעינית המטרה היא להשיג הרתעה כללית – לגרום ליריב להימנע מלחשוב בכלל על האופציה להפעיל התקפה גרעינית על המגן – ולא להידרש למצב של הרתעה מיידית שבה קיימות אינדיקציות להפעלת הנשק על ידי המאתגר, והמגן פועל בסדרה של איומים ספציפיים כדי להניא אותו מִכֵּן.
- 4 ניתן אף לשים לב שהאיום "דמכם בראשכם" מופיע בשני הציטוטים, בפעם הראשונה כאיום ישיר כלפי חמאס ובפעם השנייה כהסבר לאופן שבו לכאורה הפעלת האיום עבדה.
- 5 לדברי הנגבי בראיון בגלי צה"ל ב־1 באוקטובר 2023: "מאז שומר חומות, במאי לפני שנתיים, יש החלטה של הנהגת חמאס להפגין אפוקוריסון חסרי תקדים. למעלה משנתיים לא היתה פעולת ירי יזומה של רקטה אחת אפילו של חמאס מעזה. חמאס מאוד מאוד מרוסן ומבין את המשמעות של התרסה נוספת" (קובוביץ ולוי, 2023). כשעומת לאחר המתקפה עם דבריו "למעלה משנתיים לא הייתה פעולת ירי של חמאס, הוא מאוד מורתע ל־15 שנים נוספות, פניו אינם להסלמה", השיב כי זו "טעות שלי, [ה]משקפת את הטעות של גורמים נוספים. שאכן האמנו שהחמאס [למד] את הלקח של שומר חומות." (וסרמן וברסקי, 2023).
- 6 בעניין זה ראו למשל טענתו של גולוב (2014, עמ' 79).
- 7 למעשה זו הייתה טענתו של בר־יוסף שנוסחה באופן ספציפי ביחס ליתרונות הנוגעים להקמת מדינה פלסטינית. לדבריו מהלך כזה יאפשר, בין היתר, הפעלה אפקטיבית יותר של אסטרטגיית ההרתעה.
- 8 בעניין חמאס והתפתחותו כשחקן סמי־מדינתי, ראו למשל Berti, 2013, p. 79-129.
- 9 עמוס ידלין ואודי אבנטל כתבו כי "המציאות הביטחונית המורכבת ואיומי ההסלמה בזירות השונות קשורים גם לסחרור החמור שאלין קלעה את ישראל המהפכה המשטרית. ערעור הלכידות הפנימית, משבר המילואים והפגיעה בכשירות צה"ל, התקפות הממשלה נגד ראשי מערכת הביטחון וכוחותיה, הקרע עם וושינגטון משענתנו האסטרטגית – כל אלו משדרים חולשה ופוגעים באופן חמור בהרתעה. לפיכך, הצעד המיידית והאפקטיבית ביותר לשיקום ההרתעה הוא גלגול לאחור וגניזה של ההפיקה המשטרית" (ידלין ואבנטל, 2023).
- 10 לדיון נרחב יותר בקשר בין רגשות והרתעה, ראו Crawford, 2000, p. 146-149; Lupovici, 2016, p. 73-76.
- 11 על האתגר הנוגע לסוגיה הפלסטינית עבור הסעודים במסגרת ההסכם שהתגבש, ראו למשל גוז'נסקי, 2023, עמ' 5.

- 12 עם זאת איל מצייין כי בחמאס גם הועלה חשש ממדיניות מחודשת של חיסולים ממוקדים, כמו גם הערכה שישראל חלשה מבפנים בשל ההפיכה המשטרית (איל, 2024).
- 13 חוקרים הראו כי ציפייה להרעה בסטטוס קוו מפחיתה את הרגישות של המארג הפוטנציאלי להרתעה אפילו כשיחסי הכוחות בין הצדדים ברורים. למשל, חרף יתרונה האסטרטגי של הודו על פקיסטן, היא לא הצליחה להניא את פקיסטן מהתקפה כזו במלחמה בין המדינות על קשמיר בשנת 1965, מאחר שהפקיסטנים חששו כי סוגיית קשמיר יורדת מסדר היום הבינלאומי ומתקבע מצב שלפיו חבל הארץ הוא חלק מהודו. יתרה מכך, הפקיסטנים חששו שפערי הכוחות בין המדינות גדלים באופן מהיר, מה שעשוי היה גם להפחית את סיכויי ההצלחה העתידיים שלהם במאבק על החבל, וגם לגבות מהם מחיר גבוה יותר לפעולה כזו בעתיד (Ganguly, 1990, p. 84). בדומה נטען כי סדאם חוסיין ערב הפלישה לכווית הביא בחשבון גם את הציפייה ליצירת סטטוס קוו חדש ופחות נוח עבורו, עם סיום המלחמה הקרה ועם ירידת עוצמתה של ברית המועצות והשפעתה על המערכת הבינלאומית. לפי הסבר זה ההרתעה למניעת הפלישה של עיראק לכווית לא עבדה, שכן הציפייה של חוסיין הייתה שפעולה כזו בעתיד, כשברית המועצות כבר לא תתמוך בעיראק, תהיה יקרה הרבה יותר. אומנם סדאם חוסיין שגה בהערכתו בדבר נכונותה של ברית המועצות לתמוך במהלך, אך הבין את המשמעות של השינוי במערכת הבינלאומית ואת המחיר הגבוה שעיראק תשלם על פעולה כזו בעתיד (Stein Gross, 1992, p. 173).
- 14 הרעיון העומד מאחורי טענה זו הוא פשוט. יש פער בין מחיר הסטטוס קוו לבין המחיר שייגבה מהמארג הפוטנציאלי באמצעות תגובת תגמול אפשרית. כאשר הפער הזה גדול הרתעה בתנאים מסוימים עשויה לפעול טוב יותר, כי היא יוצרת הבחנה ברורה בין שימור הסטטוס קוו לבין הפרתו. מכאן שניתן להשפיע על ההרתעה בשני אופנים: האחד, להעלות את המחיר של תגובת התגמול ובכך להגדיל את הפער בין הסטטוס קוו לבין המצב שייגרם בעקבות הפעולה הבלתי רצויה. השני, ניתן להגדיל את הפער גם באמצעות הפיכת הסטטוס קוו לנוח יותר עבור המארג הפוטנציאלי. כלומר, ככל שהסטטוס קוו יהיה נוח יותר כך יהיה למארג הפוטנציאלי יותר מה להפסיד אם יבצע את הפעולה הבלתי רצויה.
- 15 דוגמה לכך היא תיאורו של קובוביץ את ההפתעה בצה"ל משיגור רקטות לעבר ירושלים במאי 2021, לאור הציפייה כי ההרתעה של ישראל אפקטיבית. איומי חמאס כי הם עתידים לשגר רקטות לירושלים נדחו עקב כך כ"איומי סרק" (קובוביץ, 2024).
- 16 כך למשל כתבו ידעי ואורטל (2013, עמ' 6) בהקשר של מבצע עמוד ענן כי בדומה למבצעים קודמים הוא נועד "לקיים ולתחזק הרתעה מול אויבים לא-מדינתיים". לדבריהם "תופעה זו הפכה לדוקטרינה דה-פקטו של מדינת ישראל ושל צה"ל", עקב חוסר
- הרצון של ישראל להכריע או חוסר היכולת להשיג יעד זה. בעוד שמלחמות עם מדינות ערב הובילו במשך השנים להיחלשות הדרגתית של רצון להילחם עם מדינת ישראל, "מבצעי ההרתעה [...] אינם משיגים תוצאה דומה, אלא להפך, מסבב לסבב אנו פוגשים אויבים חזקים יותר, הן במישור הפוליטי והן במישור הצבאי. באורח פרודקסלי, דווקא הישגיהם של מערכי ההגנה האקטיבית במבצע 'עמוד ענן' מספקים תמריץ לאויב להתמיד בלחימתו נגדנו" (ידעי ואורטל, 2013, עמ' 6) [ההדגשה שלי].
- 17 אף שרבים האמינו בתפיסת ההרתעה כלפי ארגונים כמו חמאס, נשמעו מספר קולות בולטים שקבעו בהזדמנויות שונות כי ההרתעה הישראלית כלפי חמאס אינה עובדת, כמו למשל שר הביטחון לשעבר משה ארנס (ארנס, 2009; ארקין, 2021).
- 18 לגבי מבצע עמוד ענן, שהסתיים בסמוך להשלמת המאמר, הם טוענים כי מוקדם עדיין לקבוע (ידעי ואורטל, 2013, עמ' 12).
- 19 לדין מתודולוגי בנושא ראו למשל: Huth & Russett, 1990; Lebow & Stein Gross, 1990; Lupovici, 2021.
- 20 על האופן שבו זהות מספקת פרספקטיבה שדרכה מתפרשת המציאות ראו Hopf, 2002, p. 1, 5; Weldes, 1999.
- 21 נתניהו חזר על דברים דומים בהזדמנויות שונות אחרי המבצע, ראו למשל כהן ועמיתיו (2023). עם זאת ראוי לציין כי תפיסות אלה לגבי האופן שבו פעולות צבאיות יוצרות הרתעה עתידית או מהוות הסבר להיעדר אלימות הוצגו גם על ידי דוברים אחרים. כך למשל ראש הממשלה לשעבר יאיר לפיד הצהיר אחרי מבצע עלות השחר שבו פעלו גם כנגד מטרות של הג'האד האסלאמי, כי "המבצע החזיר לישראל את היוזמה ואת ההרתעה הישראלית. כל המטרות הושגו" (אייכנר, 2022).
- 22 טענה דומה ניתן להציג על מלחמת המפרץ ב-1991. שיגור הטילים של עיראק על ישראל מנקודת מבט זו נבע לא מהיעדר הרתעה ישראלית אלא דווקא מהרתעה ישראלית. סדאם חוסיין העריך כי לישראל לא תהיה ברירה אלא להגיב על ההתקפה, לאור חשיבות ההרתעה בתפיסת הביטחון הישראלית, ובכך קיווה לשבש את התוכניות להציג קואליציה בינלאומית בראשות ארצות הברית. זאת משום שמדינות ערב שהצטרפו לקואליציה יתקשו לתמוך בברית כזו כאשר ישראל מפעילה כוח נגד עיראק (Mendelsohn, 2003, p. 97-100).
- 23 בעניין זה של פרובוקציה כנגד ישראל, שעוררה את ישראל להפעיל תגובה מסיבית להשגת הרתעה אך גם נועדה אגב כך לפגוע בלגיטימציה של ישראל בדעת הקהל העולמית, ראו Adler, 2010, p. 212, 214.
- 24 לכן גם ניתן לתהות אם כאשר חמאס ריסן את התנהגותו בעבר זו אכן הייתה תוצאה, כפי שהציעו מספר חוקרים, של הרתעה ישראלית, אשר השפעתה נבעה בין היתר מרגישותו של חמאס לאזרחים הנמצאים תחת הטריטוריה שבשליטתו (למשל מיכאל ודוסטרי, 2018, עמ' 76).